

İSLAM HUKUKUNDA EVLENME AKDİ BAKIMINDAN VELİNİN HUKÛKÎ KİŞİLİĞİ*

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GENÇ**

Özet: İslâm hukukunda velâyet bir hukuki temsil müessesesidir. Bu müesseseyi temsil eden kişiye veli denir. Velayetten kaynaklanan yetkiler, şahıs ve mallar üzerinde velayet olmak üzere iki kısma ayrılır. Evlendirme velayeti de şahıs üzerindeki velayetin bir türüdür. Bu velâyet, şer'î bir haktır ve evlenmenin gayelerine en sağlıklı şekilde erişilmesi için meşru kılınmıştır. Toplumun çekirdeği olan aile evlilik akdi üzerine kurulduğundan, bu kuruluşta hakkı ve vazifesi bulunan velide çok güçlü bir hukuki kişilik aranmıştır. Bu bağlamda, velinin akıl, ergenlik ve hürriyet şartlarını taşıması ve veli ile velâyete tâbi olan kişi arasında din birliğinin bulunması ittifakla şart koşulmuştur. Buna ek olarak, cinsiyet ve ahlâkî durum gibi çeşitli konular da velinin sahip olması gereken nitelikler çerçevesinde tartışılmıştır. Ülkemizde -velayet ve veliye dâir yaygın anlayışların da etkisiyle- sözü edilen şartların yeterince bilinmemesi ve/veya dikkate alınmaması ailenin kuruluşunda ve devamında birçok probleme sebep olabilmektedir. Bu durum, ailelerin yanı sıra, yargı organına bağlı birimler gibi bazı kamu kurum ve kuruluşlarını da ilgilendiren ve buna bağlı olarak fazladan meşguliyete sebep olabilen problemlere de yol açmaktadır. Bu makale ile evlendirme velayeti bakımından velide aranan niteliklerin derli-toplu bir şekilde sunulması, bu nitelikler çerçevesinde velinin hukuki kişiliğine dâir farkındalık oluşturularak ilgili hakların gözetilmesi, böylece sözü edilen problemlerin çözümüne katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akıl, Din Birliği, Ergenlik, Evlendirme Velâyeti, Hukuki Kişilik, Hürriyet, Veli.

Legal Personality of the Guardian in Terms of Marriage Contract in Islamic Law

Abstract: In Islamic law guardianship is an institution to legal representation. The person representing this institution is called as guardian. Legal powers of guardianship are divided into two parts, guardianship on person and property. Marital guardianship is a type of guardianship on person. This guardianship is a legal right (shar'î) and has been legitimized to attain the purposes of marriage in the best possible way. Since the family, which is the core of the society, is founded on the marriage contract, an extraordinarily strong legal personality is sought in the parents who have the right and liability to establish the family. In this context, it is stipulated unitedly that the guardian should carry the conditions of intellect, adolescence and liberty and unity of religion between the guardian and the person who is subject to guardianship. In addition, various issues such as gender and moral status of the guardian have also been discussed within the scope of the qualifications that the guardian should have. In our country -with the effect of common understanding of guardianship and guardian concept- the lack of knowledge and/or consideration of the conditions mentioned can cause many problems in the establishment and continuation of the family life. This situation also causes problems that regard some state institutions and organizations such as units affiliated with the judicial branches as well as families and may cause extra busyness. With this article it is aimed to present the qualifications required for the guardian in terms of guardianship right for marriage properly and to provide and protect the rights related to the legal personality of the guardian by raising awareness in the society within the framework of these qualifications, thereby contributing to the solution of the mentioned problems.

Keywords: Intellect, Unity of Religion, Adolescence, Guardianship Right for Marriage, Legal Personality, Liberty, Guardian.

* Bu makale, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, 2002 (belki) yılında tamamlanan, "İslam Hukukunda Evlendirme Velâyeti" isimli, basılmamış (belki) doktora tezinden üretilmiştir.

** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, gencmustafa2525@hotmail.com / mgenc@ksu.edu.tr

GİRİŞ

Velî sözlükte; düşmanın zıddı,¹ seven, yardımcı,² sâdik,³ dost,⁴ komşu,⁵ yakın,⁶ sahip,⁷ imdat eden,⁸ efendi, itaat eden, tâbi olan, ortak (şerîk),⁹ nesebi muhafaza eden,¹⁰ hürriyete kavuşturan, hürriyete kavuşturulan, amcaoğlu,¹¹ Allah'a yaklaşan kul,¹² yağmurdan sonra yağın yağmur,¹³ mâlik, bir iş üzerinde tasarrufta bulunan kişi,¹⁴ bir kimsenin işini görmek üzere vekil tayin edilen kimse¹⁵ gibi anlamlara gelen bir kavramdır.¹⁶

Ferrâ' (ö. 207/823) "veli" ile "mevlâ"nın Arap lisânında aynı anlama geldiğini söylemiş; İbnu'l-Arabî (ö. 638/1240) de "veli"ye "mevlâ" anlamını vermiştir.¹⁷ Nitekim bazı sözlüklerde her ikisine de hemen aynı anlamlar verilmiştir.¹⁸

Bazı fıkıh kitaplarında da veliye, "düşmanın zıddı" (hilâfu'l-aduv)¹⁹ ve "mâlik"²⁰ anlamları verilmiştir.

"Veli"nin cem'î "evliyâ"; müennesi "veliyye" şeklindedir. "Veliyye"nin cem'î ise "veliyyât"tır²¹ ama "velâyâ" şeklinde de gelir.²²

Terim anlamı bakımından veli, ilim dallarına, velâyetin konusuna ve konu üzerindeki tesirine göre çeşitli şekillerde hem özel hem de genel olarak tarif

1 İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, I, 188; Ahteri, *Ahteri-i kebîr*, s. 1164.

2 Firüzâbâdi, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s. 1732; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1528; Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhî*, s. 390.

3 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, s. 673; Firüzâbâdi, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s. 1732; Bustânî, *Muhîtu'l-Muhît*, s. 986.

4 Ahteri, *Ahteri-i kebîr*, s. 1164; Muallim Nâci, *Lügat-i Nâci*, s. 933.

5 Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1528; Ahteri, *Ahteri-i kebîr*, s. 1164; Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhî*, s. 390.

6 Ahteri, *Ahteri-i kebîr*, s. 1164.

7 Muallim Nâci, *Lügat-i Nâci*, s. 933.

8 Hasaneyn, *Kâmûsu'l-Fârsiyye*, s. 791.

9 Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhî*, s. 390.

10 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, s. 673; Bustânî, *Muhîtu'l-Muhît*, s. 986; Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhî*, s. 390.

11 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, s. 673; Tehânevî, *Keşşâf*, s. 1528; Bustânî, *Muhîtu'l-Muhît*, s. 986.

12 Hasaneyn, *Kâmûsu'l-Fârsiyye*, s. 791.

13 Firüzâbâdi, *el-Okyânüsü'l-basîf fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît* (trc. Mütercim Âsım Efendi), IV, 1223.

14 Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1528.

15 Ahteri, *Ahteri-i kebîr*, s. 1164.

16 Detaylı bilgi için bk. İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, XV, 406 vd.; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, X, 398 vd.

17 Bk. İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arab*, XV, 408, 411.

18 Bk. Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhî*, 389-390.

19 Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 117; Haskefî, *ed-Durru'l-muhtâr*, (*Reddu'l-muhtâr* ile), III, 54.

20 Bk. Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhâr*, I, 337.

21 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, s. 672-673; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslâm*, s. 1218; Bilmen, *Kâmûs*, II, 45.

22 Bustânî, *Muhîtu'l-Muhît*, s. 986.

edilmiştir.²³ Bunlardan Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö. 1381/1971) tarifi şöyledir: "Velâyeti hâiz olan, yani, başkasının hakkında sözünü yürütmeye yetkili bulunan kişiye veli denir".²⁴

Konumuz açısından veli, evlendirme velâyetinin sebeplerinden birisiyle velâyet hakkına sahip olarak velâyetine tâbi olan kimseleri evlendirmede hukûken yetkili olan kişidir. Bu anlamda evlendirme velâyetine sahip olan kişiye de velî denir.

Türk toplumundaki yaygın anlayışa bakıldığında veli kelimesiyle akla öncelikle anne ve babanın geldiği görülmektedir. Bu anlayışın yayılmasında Ülkemizde yürürlükte olan kanunların etkisi büyüktür. Çünkü ilgili kanunlarda bakıldığında velayet kavramının İslam hukukundaki velayet kavramına göre oldukça farklı ve dar bir çerçevede ele alındığı görülmektedir. Türk Medeni Kanunu'na göre velayet yalnız anne-babanın çocukları üzerindeki velayeti etrafında ele alınmaktadır ve velayet hakkı kural olarak sadece anne-babaya aittir.²⁵ Bu durum İslam hukukunda var olan birçok velayet çeşidinin, yürürlükte olan kanunların kapsamı dışında kaldığı anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak, yürürlükteki kanunlarda evlendirme velayeti ve evlenmede velide bulunması gereken nitelikler hakkında bir bilgi bulunmaması ve toplumun genelinin ilgili fikhî kurallara dâir yeterli bilgisinin de olmaması, İslâm hukukunun velide aradığı şartların ya hiç ya da yeterince bilinmemesine sebep olmaktadır. Evlendirme velayetinin Türk hukuk sisteminde bir karşılığının olmamasının yanında bu konuda toplumdaki bilincin de giderek zayıflaması, velayet müessesesinin faydalarından mahrum kılınmasına yol açmakta, bu mahrumiyet ise hem yeni ailelerin kuruluşunda hem de evliliğin yürütülmesinde çeşitli problemlere sebep olabilmektedir. Mesele bütün boyutlarıyla dikkate alındığında; evlendirme velâyetinde velinin hukuki kişiliğinin bilinmesinin ve toplum nazarında buna dâir farkındalık oluşturulup ilgili hakların gözetilmesinin ve dolayısıyla sözü edilen problemin çözülmesine katkı sağlanmasının ehemmiyet arz ettiği açıktır.

23 Bk. Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 254; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 157; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 117; Timurtâşi, *Tenvîrül-ebşâr*, (*Reddu'l-muhtâr* ile), III, 54; Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhûr*, I, 337; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1528 vd.; Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-mezâhibil-erba'a*, IV, 26; Bilmen, *Kâmus*, II, 45.

24 Bilmen, *Kâmus*, II, 45 (kısmen sâdeleştirme ile).

25 Bk. Akıntürk, *Aile Hukuku*, 400 vd.

İslâm hukukunda evlendirme yetkisi, ilgili naslarla²⁶ sabit olan bir velâyet²⁷ hakkıdır²⁸ ve buna göre iş görmek aynı zamanda bir görevdir.²⁹ “Bu hak ve görev ile genellikle, -ailenin kurucuları olan karı-koca adaylarının şahsî tercihlerinin, tecrübeler ile olgunlaşmış veli kanaatleriyle birleşmesi sonucu- ömür boyu mutluluk kaynağı olabilecek bir ailenin kuruluş ve devamı hedeflenmiştir... Ayrıca evlenme, sadece karı-koca arasında değil; aileleri birbirine kaynaştıran ve toplumu oluşturup, devlete götüren bir bağdır.”³⁰ Bu bağ ile dünyevî ve uhrevî çok önemli gayelere ulaşılır.³¹ Bu konudaki velâyet ile de, “velâyet altındaki şahsın maslahatı gözetilmiş, güçsüzlüğü, zayıflığı ve/veya tecrübesizliği sebebiyle hakları korunmuş, kendisine uygun birisiyle huzurlu bir aile kurulması ve devamı sağlanmış ve böylece hem kendisinin hem de kabilesinin şerefi korunmuş olur.”³²

Evlenip aile kurmaya ve bu konuda velâyete büyük bir ehemmiyet veren İslâm hukuku velide her yönüyle güçlü hukukî bir şahsiyet aramıştır. Farklı bir ifade ile bir şahsın veli olabilmesi için birtakım şartları taşıması gerekmektedir. Evlenme akdi bakımından bu şahsiyetin oluşmasında velinin akıllı, ergen ve hür olmasının yanında velâyet altındaki kişi ile aynı dine bağlı bulunmasının gerekliliğinde görüş birliği vardır. Ancak bunlardan başka fıkıh bilginleri arasında tartışmalı olan şartlar da bulunmaktadır. Bu bakımdan makalenin konusunun ittifakla aranan şartlar ve diğer şartlar olmak üzere iki ana başlık altında ele alınması uygun bulunmuştur.

- 26 Meselâ bk. Nûr, 24/32 (tefsiri için bk. Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, V, 177-180; Kurtubî, *el-Câmi'*, XII, 239 vd.; Bursevî, *Tefsîru rûhi'l-beyân*, VI, 146 vd.; Elmâlılı, *Hak Dini*, V, 3510 vd.); Buhârî, “Nikâh”, 11, 36-44; Müslim, “Nikâh”, 66; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 25; Tirmizî, “Nikâh”, 18; Nesâî, “Nikâh”, 21; Muvatta', Nikâh, 4; İbn Mâce, “Nikâh”, 11; Ahmed b. Hanbel, I, 334. Bazı rivâyetlerin şerhi için bk. Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XX, 120 vd.
- 27 “İslâm hukukunda velâyet, ihsanda bulunmak, iyilikte yardımlaşmak, muhtaçların ihtiyaçlarını karşılayıp sıkıntılarını gidermek, zayıflara yardım etmek gibi aklın ve dinin güzel gördüğü maslahatlar için meşru kılınmıştır... Geniş anlamıyla terim olarak velâyet: ‘Akıllı ve ergen bir şahsa kendisi ve başkası adına geçerli şer’î tasarruflarda bulunma gücü bahşeden -hukuken sabit- bir yetki’yi ifade eder” (Genç, “İslâm Hukukunda Akrabalık Sebebi ile Evlendirme Velâyeti Hakkı”, s. 392).
- 28 Bk. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 57; Abdulhamîd, *el-Ahvâluş-şahsiyye*, s. 68.
- 29 Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 249; V, 152.
- 30 Genç, “İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”, s. 280-281. Aile ile devlet bağı konusunda güzel bir değerlendirme için bk. Köse, *Genetiği ile Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s. 15-16.
- 31 Bir kısmı için bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 52; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 139; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XX, 66; İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 98,101; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l- enhûr*, I, 315. Evlenmenin “ahlâkını güzelleştirilmesi, nefsin haramlardan korunması, fitnenin defedilmesi, çocuk terbiyesi, işlerini görmekten âciz olan Müslümanların ihtiyaçlarının karşılanması, akraba ve muhtaçlara nafaka verilmesi, Müslümanların çoğalması, dinin en güzel bir şekilde muhafaza edilmesi, Peygamberimiz (s.a.s.)’in iftiharının gerçekleşmesi ve öldükten sonra sevap ve derece kazanılması gibi birçok” faydası vardır (ayrıntılı bilgi için bk. Genç, “İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”, s. 283 vd.).
- 32 Genç, “İslâm Hukukunda Akrabalık Sebebi ile Evlendirme Velâyeti Hakkı”, s. 393. Bazı kaynaklarda açık bir şekilde kabilenin şerefini korumaktan söz edilmiştir (bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 241; İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 182).

Bu çalışmada, evlenme akdinde velinin hukukî kişiliği konusu, temel kaynaklar yanında ilgili çağdaş eserlerden de faydalanılarak dört mezhep fıkhı çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır.

1. VELİNİN HUKUKİ KİŞİLİĞİNDE İTTİFAKLA ARANAN ŞARTLAR

Makalenin bu bölümünde velinin hukukî şahsiyetinin oluşumunda ittifakla aranan şartlar anlatılmaya çalışılacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere, fıkıh bilginleri, bir kimsenin veli olabilmesi için şu dört şartı taşıması gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir:

1. Akıl
2. Ergenlik
3. Hürriyet
4. Din birliği³³

1.1. Akıl (العقل)

Velinin öncelikle akıllı olması şarttır. Dolayısıyla akıl hastaları veli olamazlar.³⁴ İbn Kudâme (ö. 620/1223) bu konuda görüş ayrılığı olmadığını açıkça ifade etmiştir. Çünkü velâyet ancak -kendisine bakmaktan âciz olması sebebi ile- velâyet altında bulunan kişiye nazar için sabit olmuştur. Kendi nefesine nazardan âciz, akli olmayan bir kimsenin nazarı düşünülemeyeceğine göre, onun şahsı üzerinde velâyeti yoktur.³⁵ Kendi şahsı üzerinde velâyeti olmayan bir kimse de, başkasına öncelikle veli olamaz.³⁶

33 Bk. Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 199; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 167; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 96; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 132; İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 81; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 154, 156; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 53; Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 187-188; İliş, *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiye'si* ile), II, 230-231. Metinde kaydedilen şartlar, bu dipnottaki kaynakların bazılarında yukarıdaki gibi isimlendirilmemiştir. Ama çeşitli vesilelerle kullanılan ifadeler bu şekilde isimlendirmeye rehberlik etmiştir. Meselâ, Şâfilere göre velide bulunması gereken şartlar -onlara göre veli olmaya engel sayılan durumlardan hareketle- sıralanmıştır. Ayrıca kaynakların bir kısmında, sıralama ve isimlendirme farkları da vardır.

34 Bk. Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 199; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 167; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 96; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 132; İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 81; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 154, 156; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 53; Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 187-188; İliş, *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiye'si* ile), II, 230-231.

35 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 167; İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir* (*el-Muğni* ile), IX, 260.

36 Bk. Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 199; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 167; İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir*, (*el-Muğni* ile), IX, 260; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 96; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 132; Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 187.

Bu arada -akılla ilgili olması sebebiyle- hemen ilâve edilmeli ki, Mâlikilere göre, zayıf akıllı olan bunak kişi (ma'tûh) de veli olamaz.³⁷ Şâfiilerce, yaşlılık veya akıl bozukluğu sebebiyle, düşünce eksikliği olan kimseler (muhtellu'n-nazar) de veli olamazlar. Çünkü dertler ve elemeler böyle kimseleri meşgul eder. Bu sebeple bunlar velâyetleri altında bulunanları evlendirirken onlara denk olan kimseleri seçmekte âciz kalırlar.³⁸ Ayrıca Şâfiiler, akıl hastalığı yılda bir gün gibi kısa bir süre devam eden bir kimsenin velâyetinin uzak veliye intikâl etmeyeceğini söylemişlerdir. Onlara göre böyle bir akıl hastasının ifâkât bulması, yani akıl hastalığından kurtulması beklenir.³⁹ Hanbelîler de bu konuda, küçük çocuk (tıfl) gibi, küçüklük sebebi ile akıllı olmayanlar ile akıl hastalığı veya yaşlılık sebebi ile aklını yitirenlerin eşit konumda olduğunu söylemişlerdir.⁴⁰

1.2. Ergenlik (البُلُوغُ)

İslâm hukukunda küçüklük (الصغر), kişinin velâyet altında bulunmasını gerektiren illetlerden sayılmış⁴¹ ve küçüklere evlendirmede velâyet hakkı tanınmamıştır. Farklı bir anlatım ile anılan gerekçeye istinaden kendi kişilikleri üzerinde velâyetleri bulunmayan küçüklerin başkaları üzerinde velâyetleri öncelikle sabit değildir. Dolayısıyla velinin ergenlik çağına girmiş olması şarttır.⁴² Ancak konumuz açısından bu şartla ilgili bazı kayıtlarla istisnâî durumlar ve tartışmalı konular bulunmaktadır. Onlardan söz edebilmek için de önce “küçüklük” ve küçüklerin tasarruflarıyla ilgili bilgi verilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Kişi, ergenlikle birlikte çocukluktan çıkıp gençlik çağına girer; İslâm hukuku nazarında büyük sayılır ve o andan itibaren büyüklerin mükellef olduğu yükümlülüklerle ehliyet kazanır.⁴³ Evlenme ehliyeti bir kişinin başkasının izin ve icâzetine

37 Bk. Haraşi, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 187; İliş, *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiye'si* ile), II, 230.

38 Detaylı bilgi için bk. Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 154.

39 Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 81; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 154.

40 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 167; İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir (el-Muğni ile)*, IX, 260.

41 Bk. Nevevî, *Ravzatü'l-fâlibîn*, VII, 94; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 161; Buhûtî, *Keşşafu'l-knâ'*, V, 43; Haraşi, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 187. Ayrıca bk. Şâfiî, *el-Üm*, X, 68-70; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, 12. Üçüncü ve dördüncü kaynaklarda küçüklüğün bir illet/sebebe olduğu açıkça zikredilmemiş; ilgili ibarelerden anlaşılmıştır. Bazı kaynaklarda ise “illet” yerine “sebebe” kavramı kullanılmıştır. Meselâ bu dipnotta verilen ilk kaynaktaki orijinal metin şöyledir: (الْأَسْبَابُ الْمُتَقَضِّبَةُ لِنَصَبِ الْوَلِيِّ حَمْسَةٌ: الصَّغَرُ، وَالْأَنْوَتَةُ، وَالْجُنُونُ، وَالسَّفَهُ، وَالرَّقْ)

42 Bk. Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 199; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 167; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 96; İbn Nuceym, *el-Bahrur-râik*, III, 132; Haraşi, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 187.

43 Bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 186-187; Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 278. Ayrıca bk. Ebû Zehre *Usûlu'l-fikh*, s. 336-337; Zekiyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (trc. İbrahim Kafî Dönmez), s. 252. Ergenlik çağı ile ilgili detaylı bilgi için bk. Bardakoğlu, “Bulûğ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VI, 413-414. Hamdi Döndüren'in ifadesi ile: “Ergin ve akıllı olan erkek ve kadın artık bütün ibadetlerle yükümlü olduğu gibi ticarî ve medenî her türlü muameleleri yapma ehliyetini elde eder...” (Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 278)

ihtiyaç duymaksızın, evlenebilme yetkisini ifade eder.⁴⁴ Bu da tam ehliyetli olmayı yani akıllı, ergen ve hür olmayı gerektirir.⁴⁵

Ergenlik şartı noksanlığı sebebiyle, küçüklerin evlenme ehliyeti ya hiç yoktur yahut noksandır. Bu bakımdan küçüklük iki kısma ayrılmış⁴⁶ ve küçükler/çocuklar temyiz güçlerine⁴⁷ göre gayr-i mümeyyiz küçükler ve mümeyyiz küçükler şeklinde iki kategoride değerlendirilmiştir. Küçükler doğuştan temyiz çağına kadar devam eden süreçte mümeyyiz olmayan (gayr-i mümeyyiz) çocuklar grubunu oluştururlar. Onlarda tedricen gelişen temyiz gücünün belli bir yaşı veya belirtisi de yoktur ve bu yetenek kişiden kişiye farklılık arz eder. Ancak fıkıh bilginleri, uygulamada kolaylık olsun diye, yedi yaş üzerinde durmuşlar⁴⁸ ve doğum ile bu yaş arasındaki hayat sürecinde olan çocukları “mümeyyiz olmayan küçükler” olarak nitelendirmişlerdir. Onlar bu konuda yedi yaşı sınır kabul ederken görüşlerini şu hadîs-i şerîfe dayandırmışlardır:⁴⁹ “Çocuklarınız yedi yaşına girince onlara namazı emrediniz...”⁵⁰ Bu rivâyet hukukî bakımdan belirleyici olması yönü ile⁵¹ önemli bir boşluğu doldurmaktadır.⁵²

Anlaşıldığı üzere küçüklük dönemini ikiye ayırmada, temyiz gücü esas alınmış; objektif bir ölçü olarak yedi yaş sınır kabul edilmiştir. Sözü geçen yetenekten yoksunlukları sebebiyle yedi yaş altı çocuklar mümeyyiz olmayan küçükler; bu yeteneğe sahip kabul edilen yedi yaş sonrası çocuklar ise mümeyyiz küçükler olarak gruplandırılmışlardır. Küçüklük döneminde hukuki tasarrufların geçerliliği de öncelikle bu gruplandırmaya göre düzenlenmiş ve mümeyyiz olmayan

44 Bk. Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 22; Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 155; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s. 44-45.

45 Bk. Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 22; Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 155.

46 Bk. Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 148; Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 276-277.

47 “Temyiz gücü; iyi ile kötüyü, hayırla şerri, yararlı ile zararlıyı birbirinden ayırdetme yeteneğini ifade eder.” (Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 277. Benzer bir tarif için bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 185.

48 Bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 183, 185.

49 Bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 185; Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 277.

50 Ebû Dâvûd, “Salât”, 26. Ayrıca bk. Tirmizî, “Salât”, 182. [Tirmizî, bazı lafız vb. farklılıkları ile naklettiği bu hadîs-i şerîfin hasen-sahih olduğunu belirtmiştir. Hadîs-i şerîfin başlangıcı, birinci kaynaktan “emrediniz” (murû); Tirmizî’de ise “öğretiniz” (‘allimû) şeklindedir. Ancak her iki kaynağın bab başlığı da çocuklara namazın emredilme zamanını ifade eden anlamdadır.]

51 “Bu hadîs yedi yaşına giren çocuğun namazın ve ibadetin anlamını kavrayabilecek bir düşünce olgunluğuna eriştiğini gösterir” (Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 277. Ayrıca bk. Ay, *Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*, s. 76). Farklı bir ifade ile: “Yedi yaştan sonra çocuklarda normal olarak temyiz başladığına ve eda ehliyetine de sahip olduklarına işaret etmektedir” (Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 185).

52 Ayrıca bu rivâyet pedagojik açıdan da önemli bir yere sahiptir; çeşitli yönleriyle tahlili konusunda bk. Ay, *Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*, s. 74-77.

küçüklerin hukukî tasarrufları hükümsüz sayılmıştır.⁵³ Evlenme de, sözlü/hukuki bir tasarruftur. Dolayısıyla mümeyyiz olmayan küçükler evlenme ehliyetine sahip değildirler ve velilerinin izin ve icâzeti ile de evlenemezler.⁵⁴ Yani onların hiçbir türlü velâyeti yoktur. Mümeyyiz küçüklerin sözlü tasarrufları ise üç kısma ayrılır.⁵⁵ Bunlardan birisi de alış-veriş gibi, kişinin hem lehine hem de aleyhine; farklı bir ifade ile hem kâr hem de zararına sonuçlanabilecek sözlü tasarruflardır. Söz konusu tasarruflar velinin izni ile geçerli olurlar.⁵⁶ Bu genel bir ehliyet kuralıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi evlenme de bu tür tasarruflardan sayılmıştır.⁵⁷

Genel ehliyet kuralına göre, noksan da olsa -ihtilâflı olmakla birlikte- mümeyyiz küçüğün evlenme ehliyeti vardır. Farklı bir ifade ile, bu dönemi yaşayan küçükler eksik bir evlenme velâyetine sahiptirler. Dolayısıyla velilerinin iznini aldıktan sonra, kendi irade açıklamaları ile kendilerinin evlenme akdini yapabilirler. Sözü geçen ihtilâf şöyledir: Hanefiler her iki cins için de böyle bir velâyeti kabul ederler.⁵⁸ Diğer üç mezhebin nazarında bu ehliyet/velâyet sadece erkekler için söz konusu olabilir. Çünkü onlara göre ergen olsalar bile kadınlar evlenme akdi yapamazlar.⁵⁹ Şâfîiler, ergenlik çağına ulaşıncaya kadar hiçbir küçüğün evlenme akdi yapmasını kabul etmedikleri için onlara göre mümeyyiz küçük erkeklerin de evlenme ehliyeti/velâyeti yoktur.⁶⁰ Mâlikî⁶¹ ve Hanbelîler⁶² ise velisinin izni ile mümeyyiz küçük erkeğin evlenme akdi yapabileceğini kabul etmişlerdir. Hatta Ahmed b. Hanbelîden (ö. 241/855) nakledilen bir rivâyete göre, çocuk (الغلام) on yaşına ulaşıncaya kadar hiçbir küçüğün evlenme akdi yapmasını kabul etmedikleri için onlara göre mümeyyiz küçük erkeklerin de evlenme ehliyeti/velâyeti yoktur.⁶⁰ Mâlikî⁶¹ ve Hanbelîler⁶² ise velisinin izni ile mümeyyiz küçük erkeğin evlenme akdi yapabileceğini kabul etmişlerdir. Hatta Ahmed b. Hanbelîden (ö. 241/855) nakledilen bir rivâyete göre, çocuk (الغلام) on yaşına ulaşıncaya kadar hem evlenir hem de evlendirir. Diğer bir rivâyete göre ise ihtilâm olunca kadar, çocuğun evlendirme yetkisinin olmadığını söylemiştir. Ebû Bekir (ö. 292) bu rivâyeti tercih etmiştir. Hanbelîlerin zahir ve sahih olan görüşü de budur ve bu görüş dikkate alınarak, velinin ergen olması, ittifakla aranan şartlardan sayıl-

53 Bk. Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 148. Mecelle'nin ifadesi ile: "Sagîr-i mümeyyiz olmayanın velisi izin verse bile, annın tasarrufâtı kavliyyesi asla sahih olmaz" Mecelle, madde: 966.

54 Bk. Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 23.

55 Bilgi için bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 185-186; Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 149; Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 277-278.

56 Bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 186; Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 149; Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 277-278.

57 Bk. Karaman, *Fıkıh Usûlü*, s. 201.

58 Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 226; Kâsânî, *Bedâi'*, II, 233.

59 Bk. Bk. Şâfîi, *el-Ûm*, X, 64; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 168; İbn Cüzei, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, 172; Merdâvi, *el-İnsâf*, VIII, 72; Buhûtî, *Keşşâfu'l-knâ'*, V, 53; Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî*, II, 35. Ayrıca detaylı bilgi için bk. Genç, *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti*, s. 218 vd.

60 Bk. Şâfîi, *el-Ûm*, X, 68 vd., 70 vd.; Kâsânî, *Bedâi'*, II, 233. Ayrıca bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 246.

61 Bk. Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 198-199. İmam Mâlik'in (ö. 179/796) öğrencilerinden Sehnûn (ö. 240/854) velisi icâzet verse bile, mümeyyiz çocuğun velisinden izinsiz yaptığı evlenme akdinin câiz olmadığını söylemiştir (bk. İbn Cüzei, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, s. 171).

62 Bk. Buhûtî, *Keşşâfu'l-knâ'*, V, 44.

miş oldu.⁶³ Şu hâlde Hanbelîlere göre de -farklı bir rivâyet de bulunmakla birlikte- ergenlik çağına girmemiş kişiler başkalarına veli olamazlar.⁶⁴

Görüldüğü üzere mümeyyiz küçüklerin evlenme ehliyeti tartışmalıdır. Hanefîlere göre her iki cinsin, Mâlikî ve Hanbelîlere göre sadece erkeklerin noksan evlenme ehliyeti vardır. Şâfiîlere göre hiçbir küçüğün evlenme ehliyeti yoktur. Şu hâlde kabul edenlere göre, kabul edildiği kadarıyla ve veli izni şartıyla mümeyyiz küçükler kendilerine veli olabilirler. Ama yerinde anlatıldığı üzere başkasına veli olamazlar; acizlikleri sebebiyle başkaları onlara veli olur.⁶⁵

Mümeyyiz küçüklük dönemi ergenlik çağına giriş ile sona erer. Bu çağa girişin objektif belirtileri; kızlarda hayız görmek ve gebe kalmak, erkeklerde ise ihtilâm olmaktır. Kızlar için bunun alt sınırı dokuz, erkekler için ise on iki yaştır. Üst sınır ise, fıkıh bilginlerinin büyük çoğunluğuna göre, her iki cins için de on beş yaştır. Bu üst sınıra geldiği halde ergenlik belirtileri görülmeyen kişiler on beş yaşlarının bitiminde hükmen ergen sayılırlar.⁶⁶ Ebû Hanîfe'ye göre ise, kızlar on yedi; erkekler on sekiz yaşlarının bitiminde hükmen ergen sayılırlar.⁶⁷ 1917 tarihli Hukûk-i Âile Kararnâmesi'nde de bu görüş tercih edilerek 5. ve 6. maddeler ona göre düzenlemiştir.⁶⁸

Anlaşıldığı üzere mümeyyiz küçüklük devresi yedi yaşından başlayıp ergenlik çağına kadar devam eden dönemdir. Yedi yaşında başlayan temyiz gücü, ergenlik çağına kadar -hukukun himâyesi altında- tecrübelerle olgunlaşır.⁶⁹ Tam eda ehliyeti için, tam bir akıl olgunluğuna kavuşmak gerekir. Sözü edilen dönemdeki küçükler, temyiz gücüne sahip olmakla birlikte, akli bakımdan noksan⁷⁰ oldukları için onların eda ehliyetleri de noksandır.⁷¹ Kişi akıllı olarak ergenlik çağına girince ehliyeti tamamlanmış olur.⁷² Böylece o -diğer şartlar bakımından bir engeli yoksa- tam evlenme ehliyetine dolayısıyla hem evlenme hem de evlendirme velayetine sahip olur.

63 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 168.

64 Bu ihtilaf için bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 72-73.

65 Detaylı bilgi için bk. Genç, *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti*, s. 117 vd. Ayrıca bk. Bilmen, *Kâmus*, I, 229.

66 Bk. Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 278. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 171-172; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 245 vd. Gerek ergenlik belirtileri ve gerekse yaş sınırı ile ilgili farklı görüşler de vardır. (Bk. Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, II, 350 vd.)

67 Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 172; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 245; Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 155.

68 Maddeler için bk. Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 245; Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, s. 24.

69 Bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 185.

70 Bk. Ali Haydar Efendi, *Usul-i Fıkıh Dersleri*, s. 478; Bilmen, *Kâmus*, I, 228; Karaman, *Fıkıh Usûlü*, s. 199 vd.

71 Bk. Ali Haydar Efendi, *Usul-i Fıkıh Dersleri*, s. 478-479; Bilmen, *Kâmus*, I, 228; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 200; Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 148.

72 Bk. Karaman, *Fıkıh Usûlü*, s. 201.

1.3. Hürriyet (الْحُرِّيَّةُ)

Hürriyet, öncelikle asırlar boyunca yoğun tartışmalara konu olmuş ve hâlen çok tartışmalı olan kölelik meselesiyle ilgili bir kavramdır. Bu sebeple burada onunla ilgili kısaca bilgi verilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

İslâm hukuku ortaya çıktığı zaman, önceki hukuk sistemlerinde çok geniş bir yer tutan kölelik müessesesi ile karşılaşmıştır.⁷³ Bütün dünyada olduğu gibi, Arabistan'da da mevcut olan kölelik, ticaretle de çok önemli bir yer tutuyor; hatta “köle ticareti, ticaretin birinci derecede bir kalemi ve sosyal hayatın önemli bir temeli kabul ediliyordu. Bu durum asırlarca devam etmiştir... İslâmiyet, köleliği kaldıracı ve insanların hürriyetine kavuşmalarını sağlayıcı gayretleri teşvik etmiştir. Çünkü insanlar için aslanan ‘hürriyet’tir.”⁷⁴

“Kölelik müessesesini önceki hukuk sistemleriyle kıyaslanamayacak kadar insanileştirmiş olan İslâm hukuku, efendi ile kölesi arasındaki münasebetleri düzenleyen birçok hükümler getirmiştir.”⁷⁵ İşte velide aranan hürriyet şartı da bu hükümlerdendir.

Evlendirme velâyetinde velinin hür olması şart koşulmuş; kölelere velâyet hakkı verilmemiştir.⁷⁶ Çünkü onların kendi kişilikleri üzerinde velâyetleri yoktur.

73 Bk. Armağan, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, s. 59-60; Ayrıca bk. Şener, “Âbık”, I, 307.

74 Armağan, *Temel Hak ve Hürriyetler*, s. 59-60. Prof.Dr. Servet Armağan, konuyu şöyle özetlemiştir: “İslâmiyet, köleliği ihdas ve tesis etmiş değildir; İslâmiyet geldiği zaman kölelik yaygın bir şekilde, Arabistan'da ve diğer devletler de mevcuttu. Tabii bu yaygın âdeti ve hatta önemli ticâreti birden yasaklaması mümkün değildi. Çünkü insan fıtratına aykırı olurdu. O sebeple, evvelâ insanların eşit olduğunu, kardeşliği, herkesin bir tek Allah tarafından yaratılmış olduğunu, karşılıklı yardımlaşmanın gerekliliğini vb. duyguları kuvvetlendirme yoluna gitmiştir. Bunun yanında, köleliğin ortadan kaldırılması için Hukukî ve fiilî yollar göstermiş, içtihadlar tereddütlü durumlarda bir kölenin hürriyete kavuşturulmuş sayılacağına hükmetmiştir. Bu suretle İslâmiyet, kölelerin sayısını azaltmak yanında, köleliğin ortaya çıkmasına da mani olmuş, yani kaynağını kurutmak metodunu seçmiştir. Diğer yandan kölelerin ve câriyelerin, aile fertleri gibi tutulmasını emretmek, cihân tarihlerindeki hukuk sistemlerinden hiç birinde görülmemiştir. Kölelere ‘kölem’, ‘câriyem’ demeyiniz, bilakis, ‘oğlum’ ve ‘kızım’ diye hitab ediniz diye Hukukî emir ihtiva eden bir beyana ve düzenlemeye hiçbir hukuk metninde ve sisteminde rastlanmamıştır. ... İslâm Hukukçuları devlet bütçesine, kölelerin âzâd edilmesi gayesi ile, bir tahsisâtın konulması gereğini belirtmektedirler. Emevî halifelerinden ve adâleti ile meşhur Ömer bin Abdülaziz devrindeki şu olay çok dikkat çekicidir. Yahya İbn-i Said anlatıyor: ‘Halife Ömer b. Abdülaziz beni Afrika'daki zekâtı toplamak için gönderdi. Zekâtı topladım, kendilerine dağıtmak için fakirleri davet ettim. Zekâtı kabul eden fakir bulamadım. Çünkü Ömer bin Abdülaziz, insanları zenginleştirmişti. Bunun üzerine köleler satın aldım sonra da onları âzâd ettim’ (Armağan, *a.g.e.*, s. 68-69).

75 Şener, Âbdulkadir, “Âbık”, I, 307.

76 Bk. Şirâzi, *el-Muhezzeb*, II, 37; Merginâni, *el-Hidâye*, I, 199; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 167; İbn Teymiyye (Mecdüddin), *el-Muharrer*, 15; Mevsili, *el-İhtiyâr*, III, 96; Merdâvi, *el-İnsâf*, VIII, 72; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, III, 132; İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 81; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 154; Haraşi, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 187; İliş, *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiye'si* ile), II, 230. Hanbeli Mezhebinin görüşü de böyle olmakla birlikte, farklı görüşler de vardır (bk. Merdâvi, *el-İnsâf*, VIII, 72).

Hal böyleyken başkaları üzerinde velâyetleri öncelikle sabit değildir.⁷⁷ Meselâ köle baba olsa bile -hürriyet şartını taşımadığı için- babalık sıfatıyla kızını evlendiremez. Şayet evlendirirse evlenme akdi ebedî olarak feshedilir.⁷⁸ Ancak Hanefîlere göre, mükâtep kölenin⁷⁹ sadece câriyesini evlendirme velâyeti vardır.⁸⁰ Mâlikîlere göre böyle bir köle -emsal mehirinden fazla bir mehir istemek suretiyle- câriyesini evlendirmek üzere vekil tayin edebilir.⁸¹ Hanbelîlere göre de onun velâyeti vardır fakat câriyesini efendisinin izni ile evlendirebilir.⁸²

1.4. Din Birliği (اتفاق الدين)

“Din birliği”nden maksat, veli ile velâyete tâbi olan şahsın aynı dine bağlı olmasıdır. Bu şart “İslâm” veya “Müslüman olmak” şeklinde de isimlendirebilir⁸³ ama Kâsânî (ö. 587/1191) kâfirlerin de kendi aralarında velâyetlerinin geçerli olduğunu söyleyerek, “İslâm”ın şart olmadığını açıkça ifade etmiştir.⁸⁴ Bu sebeple ve bazı kaynakların konuyu anlatılırken kullandıkları ifadelerden hareketle,⁸⁵ söz konusu şart din birliği şeklinde isimlendirmiş oldu.

Din birliği velide bulunması gereken önemli bir şarttır. Veli ile velâyet altındaki şahıs arasındaki din farklılığı, evlendirme velâyetine engeldir. Dolayısıyla kâfirin Müslüman üzerinde velâyet hakkı yoktur.⁸⁶ Velâyet Müminlerin kendi aralarında

77 Bk. Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 199; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 167; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 96; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, III, 132; İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu’l-cevâd*, II, 81; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, III, 154.

78 Bk. İliş, *Takrîrât* (Desûkî’nin *Hâşiye*’si ile), II, 230; Ayrıca bk. Haraşî, *eş-Şerhu’l-kebir*, III, 187.

79 Ebû Hafs Necmüddin Ömer en-Neseffî’nin (ö. 537/1142) “mükâtebe” tarifinden istifade ile “mükâtep köle” şöyle tarif edilebilir: Belirli bir süre içinde taksitlerle ödeyeceği bir bedel karşılığında, hürriyete kavuşmak üzere efendisi ile “kitâbet akdi” yapmış olan köledir (bk. Neseffî, *Ṭilbetü’l-İalebe*, s. 64). Kitâbet akdi ise: “Efendi ile kölesi arasında bir bedel karşılığında özgürlük elde etme üzerine kurulu olan bir akit”tir Bu akdi yapan köleye “mükâteb”, câriyeye ise “mükâtebe” denir (bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 328).

80 Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, III, 132; Şeyhizâde, *Mecma’u’l-Enhûr*, I, 337.

81 Bk. İliş, *Takrîrât* (Desûkî’nin *Hâşiye*’si ile), II, 230; Ayrıca bk. Haraşî, *eş-Şerhu’l-kebir*, III, 187.

82 Bk. Buhûtî, *Keşşâfu’l-knâ’*, V, 53.

83 Nitekim bazı fıkıh bilginleri “İslâm” şeklinde isimlendirmişlerdir (meselâ bk. İbn Rüşd, *Bidâyetu’l-muctehid*, II, 12; İbn Cüzey, *el-Kavâninu’l-fıkhyye*, s. 174).

84 Bk. Kâsânî, *Bedâ’*, II, 239.

85 Meselâ bk. Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37 İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu’l-cevâd*, II, 81; Buhûtî, *Keşşâfu’l-knâ’*, V, 53 (“ittifaku’d-dîn” şeklinde); İliş, *Takrîrât* (Desûkî’nin *Hâşiye*’si ile), II, 230 (“‘ademu’l-kufri fi’l Muslime” şeklinde).

86 Bk. Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 199; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, III, 132; Buhûtî, *Keşşâfu’l-knâ’*, V, 53; Şeyhizâde, *Mecma’u’l-Enhûr*, I, 338; Haraşî, *eş-Şerhu’l-kebir*, III, 188.

geçerlidir. Allah Teâlâ bunu açıkça şöyle bildirmektedir:⁸⁷ “Mümin erkeklerle mümin kadınların bir kısmı bir kısmının velileridir (dostları ve yardımcılarıdır) ...”⁸⁸ Çünkü bu durum Müslüman kadının evlenme akdinin sıhhatine engeldir.

Mâlikî fıkıh bilginlerinden Haraşî'nin (ö. 1101/1690) açıkça belirttiğine göre, bu hüküm kâfirlerin hepsi için geçerlidir. Dolayısıyla bu konuda zimmî mürted ve harbî arasında fark yoktur.⁸⁹ Bunun delili şu âyet-i kerimedir:⁹⁰ “.. Allah inkârcılara, inananlar aleyhinde asla fırsat vermeyecektir.”⁹¹ Bu sebeple kâfirin Müslüman üzerinde şahâdeti kabul edilmez⁹² ve kâfirlerle müminler birbirlerine mirasçı olamazlar.⁹³

Kafirler de birbirlerinin velileridir. Dolayısıyla kâfirin Müslüman üzerinde velâyeti yoksa da velâyete tâbi olan kâfirler üzerinde evlendirme velâyeti sabittir.⁹⁴ Bunun delili, şu âyet-i kerimedir.⁹⁵ “Kâfir bulunanlar da yekdiğerinin velileridir...”⁹⁶ Bu âyet-i kerîmeye istinaden, kâfir baba çocuğunu evlendirebildiği gibi, onun üzerine şâhitliği kabul edilir ve onlar birbirlerine mirasçı olurlar.⁹⁷

Mâlikî fıkıh bilginini Haraşî'nin (ö. 1101/1690) belirttiğine göre kâfir bir kimse, velâyetine tâbi olan kâfir kadını Müslüman birisiyle evlendirebileceği gibi, kâfir birisi ile öncelikle evlendirebilir.⁹⁸ Ancak Şâfiîler İslâm devletine göre statüleri farklı olan kâfirlerin, birbirlerine veli olamayacakları görüşündedirler. Daha açık bir anlatım ile, onlara göre harb ülkesi vatandaşı olan kâfir (harbî)in İslâm devletinın vatandaşı olan kâfir (zimmî) üzerinde velâyeti yoktur; aksi de böyledir. Kendisine emân verilen (müste'men) de İslâm devletinin vatandaşı olan kâfir gibidir.⁹⁹

87 Bk Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37. Kâfirlerin birbirlerine velâyetleri konusunda bk. Şirbini, *Muğni'l-muhtâc*, III, 156.

88 Tevbe, 9/71.

89 Bk. Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 188.

90 Bk. Merginânî, *el-Hidâye*, I, 199; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 132; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhûr*, I, 338; Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 231.

91 Nisâ, 4/141.

92 Bk. Merginânî, *el-Hidâye*, I, 199; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 132; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhûr*, I, 338.

93 Bk Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 199; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 132; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhûr*, I, 338.

94 Bk Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 199; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 96; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 132; Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 188. Ayrıca bk. Şirbini, *Muğni'l-muhtâc*, III, 156.

95 Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 199; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 96; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 132.

96 Enfâl, 8/73.

97 Bk. Merginânî, *el-Hidâye*, I, 199-200.

98 Bk. Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 188.

99 Şirbini, *Muğni'l-muhtâc*, III, 156.

Din farkından dolayı, kâfirin Müslüman üzerinde velâyet hakkı olmadığı gibi, Müslümanın da kâfir üzerinde velâyet hakkı yoktur.¹⁰⁰ Çünkü Allah Teâlâ “... Sizin onlara hiçbir şey ile velâyetiniz yoktur...”¹⁰¹ buyurmuştur.¹⁰² Ancak bazı Müslüman kişiler, sahip oldukları velâyetin niteliği gereği, bu hükmün kaplamı dışında tutulmuşlardır. Sözü edilen kişilerin bir kısmının velâyeti görüş birliği ile kabul edilmiş; bir kısmınıninkinde ise ihtilâf edilmiştir. Ayrıca bu konuda kafirlerin velâyeti ile ilgili de iki ayrı istisnâî durum vardır. Bu bakımdan istisnâî durumlar iki ayrı başlık altında arz edilecektir.

1.4.1. Müslümanlar Bakımından İstisnâî Durumlar

Müslümanlar bakımından dört istisnâî durum vardır. Bunlar: Müslüman efendinin durumu, Müslüman devlet başkanının durumu, Müslüman mevlânın durumu ve Müslüman efendinin velisinin durumudur.

1.4.1.1. Müslüman Efendinin Durumu

Konunun daha iyi anlaşılması ve sınırlarının tespiti için burada önce Müslüman efendi hakkında kısaca bilgi verilecek sonra asıl konuya geçilecektir. Hürriyet şartından söz ederken kölelik hakkında kısaca bilgi verilmişti. Kölelik sisteminde köle veya câriye sahibi için “mevlâ”, veya “efendi” tabirleri; sahip olunan köle veya câriyeyi ifade etmek için ise, “memlûk” tabiri kullanılabilmektedir.¹⁰³ Ancak “mevlâ” ta’biri esâsen memlûkünü hürriyete kavuşturmuş olan kişi ve hürriyete kavuşturulmuş bulunan köle anlamındadır. Kullanımda karışıklığı önlemek için hürriyete kavuşturana “mevlâ-i a’lâ” hürriyete kavuşturulana ise mevlâ-i esfel” denilir. “Mevlâ”nın çoğluğu, “mevâli” şeklindedir.¹⁰⁴

Mevlâ/efendi Müslüman da olabilir kâfir de. Yukarıda anlatıldığı gibi bir Müslümanın kâfir üzerinde velâyeti yoktur. Fakat Müslüman köle ve/veya câriye sahibi olursa sahip olduğu özel yetki (mülk sebebiyle velâyet) ile dört mezhebe göre,

100 Bk. Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; İbnu’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, III, 181; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, III, 132; Haraşî, *eş-Şerhu’l-kebir*, III, 188; Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, s. 85. [Mâlikilerde meşhur görüş (veya rivâyet) budur.]; Buhûti, *Keşşâfu’l-kınâ*, V, 53; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, III, 77. Ayrıca bk. Desûkî, *Hâşiye ‘aleş-Şerhi’l-kebir*, II, 231; İliş, *Takrîrât* (Desûkî’nin *Hâşiye’si* ile), II, 231.

101 Enfâl, 8/72.

102 Haraşî, *eş-Şerhu’l-kebir*, III, 188.

103 Bk. Bilmen, *Kâmus*, III, 346. Bir kimsenin sahip olduğu köle ve/veya câriyeler onun mülküdürler (bk. Kâsânî, *Bedâi’*, II, 237. İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, III, 55).

104 Bilmen, *Kâmus*, III, 346.

kâfir olan câriyesini evlendirebilir.¹⁰⁵ Ancak Hanbelî fıkıh bilgini İbn Kudâme (ö. 620/1223), kâfir câriye ile evlenmek Müslümanlara helâl olmayacağı gerekçesiyle, efendisinin onu kâfir birisiyle evlendirebileceğini belirtmiş;¹⁰⁶ Mâlikî fıkıh bilginlerinden Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr (ö. 1201/1786) de “Müslüman efendisi onu sadece kâfir birisiyle evlendirebilir” anlamındaki sözünüle bunu açıkça ifade etmiştir.¹⁰⁷

1.4.1.2. Müslüman Devlet Başkanının Durumu

İslâm hukukuna göre devlet başkanlığı da evlendirme velâyetini kazandıran sebeplerden biridir.¹⁰⁸ Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlerden oluşan fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre, Müslüman devlet başkanı, kâfir kadını evlendirebilir.¹⁰⁹ Çünkü onun velâyeti genel bir velâyettir ve İslâm ülkesinde yaşayan herkese şâmidir.

Anlaşılan şu ki, buradaki kâfir kadın, İslâm ülkesinde, Müslümanların himâyesinde yaşayan, velisiz gayr-i müslim (zimmiyye) kadındır. Nitekim İbn Kudâme (ö. 620/1223) bunu açıkça belirtmiştir.¹¹⁰ Ancak sözü geçen kadının genel velâyet ile evlendirilebilmesi için özel velisinin bulunmaması¹¹¹ veya özel velisinin velâyetinin imkânsız olması¹¹² şarttır.

105 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 178; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, III, 181; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 132; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 156, 173; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 53; Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 188; Desûkî, *Hâşiye 'aleş-Şerhi'l-kebir*, II, 231; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 77; İliş, *Takrirât* (Desûkî'nin *Hâşiye'si* ile), II, 231. Şâfiî Mezhebinde, Müslümanın kâfir câriyesini evlendiremeyeceğine dair bir görüş de vardır (bk. Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37).

106 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 178.

107 Bk. Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebir* (Desûkî'nin *Hâşiye'si* ile), II, 231.

108 Bk. Semerkandî, *Tuhfetu'l-fukahâ*, I, 151; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 200; Kurtubî, *el-Câmi* ; III, 77; İbn Cüzey, *el-Kavâninu'l-fıkhiyye*, 172-173; Molla Hüsrev, *Düererü'l- hükâm*, I, 338; İliş, *Takrirât* (Desûkî'nin *Hâşiye'si* ile), II, 225. Ayrıca bk. Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 152. Bazı kaynaklarda kâdi (bk. Semerkandî, *Tuhfetu'l-fukahâ*, I, 151; Molla Hüsrev, *Düererü'l- hükâm*, I, 338; Timurtâşi, *Tenviru'l- ebsâr*, (*Reddu'l-muhtâr* ile) III, 79, bazı kaynaklarında ise hâkim (bk. Merginânî, *el-Hidâye*, I, 200; Bilmen, *Kâmus*, II, 47) ta'biri kullanılmıştır. “Hâkim ta'biri kâdi ta'birinden daha geneldir. Çünkü hâkim unvanı, kâdiya verildiği gibi veliyulemre de verilir” (Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 334).

109 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 179; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, III, 181; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 132-133; Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 81; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 156; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 53; Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhûr*, I, 338; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 77-78; Meydânî, *el-Lübâb*, III, 11. İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) ile Şirbinî (ö. 977/1570) “devlet başkanı” yerine “kâdi” kavramını kullanmışlardır. Aslında bu anlamda asıl velâyet devlet başkanındır. Ancak devlet başkanının hak ve görevleri birtakım kamu müesseseleri arasında taksim edilirken evlendirme velâyeti “velâyet-i kazâ”ya verilmiştir. Böylece “kamu velâyeti”nin bir çeşidi olan “velâyet-i kazâ”nın mümessili olan kâdi velâyet hakkını kazanmıştır. Kamu velâyetinin çeşitleri için bk. Karâfi, *el-İhkâm*, s. 157 vd. Söz konusu kullanışın sebebi de bu görevin ona verilmesi olabilir (bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 251).

110 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 179.

111 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 179; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 53; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 78.

112 Bk. Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 156.

1.4.1.3. Müslüman Mevlânın Durumu

Müslüman efendiden söz ederken bir köle ve/veya câriyeyi hürriyete kavuşturan kişiye “mevlâ” denildiği ifade edilmişti. İslâm hukukunda velâ evlendirme velâyetini kazandıran sebeplerden birisidir¹¹³ Mâlikilere göre Müslüman mevlâ, hürriyete kavuşturan kişi olması sebebiyle, hürriyete kavuşturmuş olduğu kâfir câriyesini evlendirebilir. Ancak bu durumda, sözü geçen câriyenin, cizye¹¹⁴ veren erkeklerin kadınlarından olmaması şarttır.¹¹⁵ Eğer câriye, kitap ehli (Yahudî veya Hıristiyan) biri ise mevlâsı onu Müslüman bir erkek ile de evlendirebilir.¹¹⁶

1.4.1.4. Müslüman Efendinin Velisinin Durumu

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, Müslüman efendinin velisi, velisi bulunduğu efendinin kâfir olan câriyesini evlendirebilir.¹¹⁷

1.4.2. Kâfirler Bakımından İstisnâî Durumlar

Bazı kaynaklarımızda kâfirlerin velâyeti bakımından iki istisnâî durum üzerinde de durulmuştur. Bunlardan birisi, kâfir efendinin, Müslüman “ümm-i veled”ini¹¹⁸ evlendirmesi; diğeri ise mürtedin velâyeti meselesidir.

1.4.2.1. Kâfir Efendinin Durumu

Din birliği şartının -kâfirlerin velâyeti bakımından- sadece Hanbelîlerce üzerinde durulan bir istisnâsı vardır. O da kâfir efendinin, Müslüman “ümm-i veled”ini evlendirme velâyetidir. Bu konuda iki görüş bulunmaktadır:¹¹⁹

113 Bir tarife göre velâ: “Hürriyete kavuşturma veya muvâlât sebebiyle meydana gelen hükmi bir yakınlıktır. Onlar falanın velâsıdır denilir.”(Bustânî, *Muhtû'l-Muhtî*, s. 986).Bu sebeple velâyet hakkı ve konusunda ayrıntılı bilgi için bk Genç, *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti*, 163 vd.

114 Cizye: “İslâm devletindeki gayri müslim tebaanın erkeklerinden alınan baş vergisi”dir (Erkal, “Cizye”, VIII, 42).

115 Detaylı bilgi için bk. Haraşi, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 188; Desûkî, *Hâşiye 'aleş-Şerhi'l-kebir*, II, 231; İliş, *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiye'si* ile), II, 231. Bu durum mevlânın kafire olan câriyesini İslâm ülkesinde azad etmiş olmasından kaynaklanır (bk. Haraşi, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 188).

116 Bk. İliş, *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiye'si* ile), II, 231.

117 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 178; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 156. Ayrıca bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 81.

118 “Ümm-i veled (أم و ولد): Efendisinden hâmile kalıp, çocuk dünyaya getiren câriyedir (Kal'aci – Kuneybi, *Mu'cemu lugati'l-fukahâ*, s. 88).

119 İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir* (*el-Muğni* ile), IX, 271-272; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 78 vd.

Birinci görüşe göre Müslüman olsa bile ümm-i veled olan cârîye üzerinde velâyet hakkı efendisininindir. Çünkü ümm-i veled efendisininin mülkü sayılır. Dolayısıyla efendinin kâfir olması bu konuda evlendirme velâyetine engel değildir. İkinci görüşe göre ise Kâfir bulunanlar da yekdiğerinin velileridir...¹²⁰ anlamındaki âyet-i kerîme gereğince, kâfir olması ümm-i veledini evlendirmesine engeldir. Daha açık bir anlatım ile, söz konusu cârîye Müslüman bir kadındır. Kâfir olan efendisi kendi Müslüman kızını evlendiremediği gibi, onu da evlendiremez. Bu durumda o kadını hâkim evlendirir. Ebu'l-Ferec İbn Kudâme (ö. 682/1283) "İcmâ" deliline uygunluğu sebebiyle, bu görüşün daha üstün (evlâ) olduğu kanaatindedir.¹²¹ Fakat mezhebin birinci görüşü benimsediği anlaşılmaktadır. Nitekim Merdâvî (ö. 885/1480) bunu açıkça belirtmiş;¹²² Buhûtî (ö. 1051/1641) de görüş ayrılığına yer vermeksizin kâfir efendinin böyle bir velâyetin bulunmadığını ifade etmiştir.¹²³

1.4.2.2. Mürtedin Durumu

Fıkıh bilginleri, İslâm dininden (iki yerde) dönen/mürted kişinin durumunu da "din birliği" şartı çerçevesinde; fakat kâfirden daha farklı bir konumda değerlendirmişlerdir. Bu durumdaki bir şahsın Müslüman üzerinde velâyet hakkı olmadığı yukarıda belirtilmişti. Çünkü o da bir kâfirdir. Ancak yine yukarıda anlatıldığı üzere, kâfirlerin kendi aralarında velâyetleri geçerli sayılmasına rağmen, -Hanefî ve Şâfiîlerce- İslâm dininden (iki yerde) dönen kişiye hiç kimse üzerinde velâyet hakkı tanınmamıştır. Daha açık bir anlatım ile, onun ne kendisi ne kendisi gibi biri ne de kâfir bir kimse üzerinde velâyeti vardır.¹²⁴ Hatta -ister Müslüman ister kâfir isterse kendisi gibi birisiyle olsun- onun nikâhı câiz değildir.¹²⁵

Sonuç kısmında genel değerlendirme yapılacağı için burada bu kadarıyla yetinilmiştir.

120 Enfâl, 8/73.

121 Bk. İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir (el-Muğni ile)*, IX, 271-272.

122 Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 78

123 Bk. Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 53.

124 Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 239; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 156. Ayrıca bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 81. Kâsânî (ö. 587/1191) velinin akıllı, ergen ve mirasçı olan kimselerden olmasının şart olduğunu belirttikten sonra, kâfirin Müslümana, Müslümanın kâfire, kölenin ve İslâm Dini'nden dönenin hiç kims-eye veli olamamasının sebebini öncelikle mirasçı olamamalarıyla açıklar (bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 239).

125 Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 239.

2. VELİNİN HUKUKİ KİŞİLİĞİNDE ARANAN DİĞER ŞARTLAR

Hanefîler, velinin hukukî şahsiyetinin oluşumunda, yukarıda anlatılanlardan başka bir şart aramamışlardır. Fakat bazı mezheplerin üzerinde durduğu birtakım şartlar daha vardır. Söz konusu şartları şöylece sıralayabiliriz:

1. Erkek Olmak¹²⁶
2. İhramda Bulunmamak
3. Rüşd
4. Adâlet

2.1. Erkek Olmak (الذُّكُورَةُ / الذُّكُورِيَّةُ)

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre kadınlar veli olamazlar. Dolayısıyla velinin erkek olması şarttır.¹²⁷ Çünkü bu mezheplere göre kadının kendi şahsı üzerinde velâyeti yoktur. Şahsı üzerinde velâyeti olmayan birisi de başkasına öncelikle veli olamaz.¹²⁸ Bunun sebebi adı geçen mezheplerin kadın olma/unûset hâlini evlendirme velâyeti için illet saymalarındır. Buna göre kadınlar hangi durumda olursa olsunlar velilerinin izni ile de olsa, evlenme akdi yapamazlar; onların evlenme akdi mutlaka erkek bir veli tarafından yapılmalıdır.¹²⁹ Buna rağmen kadın velisiz evlenme akdi yapmış olursa, evliliği yok hükmündedir/bâtıldır.¹³⁰ Ancak İmam Şâfiî (ö. 204/820)'nin öğrencilerinden Ebû Sevr'e (ö. 240/860) göre kadın velisinden izin almak suretiyle evlenme akdi yapabilir.¹³¹

Bu konuda Mâlikî fıkıh bilginlerinden İbn Cüzey (ö. 741/1340) şöyle demiştir: “Ebû Hanîfe'nin görüşünün aksine, veli olmazsa olmaz (vâcip) şarttır. Kadın -bâkire olsun, dul olsun; şerîfe olsun, denî¹³² olsun; reşit olsun, sefih olsun; hür

126 Erkek olmak “erkeklik” anlamına gelen “zukûret” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır (bk. Muallim Nâcî, *Lûgat-i Nâcî*, s. 423). “Zukûret” kelimesi bazı kaynaklarda “zukûriyyet” şeklinde yer almıştır (meselâ bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 167; İbn Cüzey, *el-Kavâninu'l-fikhiyye*, s. 174; Buhûti, *Keşşâfu'l-knâ'*, V, 53).

127 Bk. Şâfiî, *el-Ûm*, X, 64; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 168; İbn Cüzey, *el-Kavâninu'l-fikhiyye*, s. 172; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 72; Buhûti, *Keşşâfu'l-knâ'*, V, 53; Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî*, II, 35.

128 Bk. Şâfiî, *el-Ûm*, X, 64; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 168; Buhûti, *Keşşâfu'l-knâ'*, V, 53.

129 Bk. Şâfiî, *el-Ûm*, X, 39 vd.; Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, II, 36 vd.; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 140 vd.; İbn Cüzey, *el-Kavâninu'l-fikhiyye*, s. 172 vd.; Şîrîbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 139, 147; Buhûti, *Keşşâfu'l-knâ'*, V, 48 vd.; Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 288.

130 Bk. Şâfiî, *el-Ûm*, X, 41; Ebû Yûsuf, *İhtilâfu Ebi Hanîfe ve İbn Ebi Leylâ* (*el-Ûm* ile), XIV, 209.

131 Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, II, 36; Nevevî, *Sahih-i Müslim b. Şerhi'n-Nevevî*, IX, 205.

132 Şerîfe kadın: Hasep, mal ve güzellik niteliklerinden herhangi birini taşıması bakımından kendisine rağbet edilen kadındır. Denîe kadın ise: Hasep, mal ve güzellik bakımından kendisine rağbet edilmeyen kadındır (bk. Desûkî, *Hâşiyeye 'aleş-Şerhi'l-kebir*, II, 226). Ayrıca bu konuda adı geçen kaynakta farklı açıklamalar da bulunmaktadır.

olsun, câriye olsun; velisinden izinli olsun, izinsiz olsun- ne kendisinin ne de başkasının evlenme akdini yapabilir. Şayet yapmış olursa, zifaktan önce olsun sonra olsun -evlilik süresi uzasa ve (hatta) çocukları olsa bile- akdi feshedilir.”¹³³

Hanefîlerin “zâhiru’r-rivâye”sine göre ise, akıllı ve ergen olan hür bir kadın -dul olsun bâkire olsun- denklik (kefâet) gibi bazı şartları dikkate almak suretiyle kendi evlenme akdini yapabilir. Çünkü bu durumdaki bir kadın bu bakımdan tam ehliyetlidir ve evlenme akdini yapmak onun hâlis hakkıdır. Dolayısıyla hiç kimse onu, izin ve rızasını almadan da evlendiremez. Fakat kendi isteği ile -hayâsızlığa nispet edilmemek için- evlenme işini velisine havale etmesi müstehaptır.¹³⁴ Dolayısıyla bu mezhebe göre kadın olmak (unûset) bu konuda bir illet sayılmaz ve evlenme akdinde velinin erkek olması şart değildir. Hatta bu durumdaki bir kız veya kadının -yukarıdaki kayıtlar çerçevesinde- kendi evlenme akdini yapması câiz olduğu gibi; kendisini evlendirmek üzere vekil tayini, kendisi adına yetkisiz kişinin yaptığı evlenme akdini onaylaması¹³⁵ ve bir başkasını veli veya vekil sıfatıyla evlendirmesi¹³⁶ de câizdir.¹³⁷ Ancak seçtiği eşin kendisine denk olmaması ve/veya mehrin noksan bulunması¹³⁸ durumunda velilerinin evliliğe itiraz hakkı vardır.¹³⁹

133 İbn Cüzey, *el-Kavânu’l-fıkhiyye*, s. 172. Ayrıca bu konuda bk. Adevî, *Hâşiyetü’l-‘Adevî*, II, 35. Kadının yaptığı akit sonucu zıfaf olmuşsa şüpheden dolayı zina haddi uygulanmazsa da kadın belirlenmiş mehri hak eder (Bk. *a.e.,a.y.*).

134 Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, V, 10 vd.; İbnu’l Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, III, 157vd.; İbn Âbidin, *Reddu’l-muhtâr*, III, 55vd.; Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 287 vd. Bu konuda her iki grubun da delilleri bulunmaktadır. Delilleriyle birlikte ayrıntılı bilgi için bk. Genç, *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti*, s. 199-250.

135 Bk. Kâsânî, *Bedâi’*, II, 247. Ayrıca bk. Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 90. İkinci kaynaktaki tayin edilecek vekil konusunda mutlak bir ifade kullanılmıştır ama birinci kaynaktaki “vekkelet raculen...” ifadesi bulunmaktadır. Bununla vekilin erkek olması gerektiğine vurgu yapılmış olabilir.

136 Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 90.

137 Aslında kadınların başkaları üzerinde velâyeti Hanefî mezhebinde de tartışmalı bir meseledir. Akrabalık sebebiyle velâyetten söz edilirken asabenin dışındaki velilerin velâyet hakkı tartışılmıştır, Ebû Hanîfe’ye göre önce binefsîhi asabeden olan yakınlar velâyet hakkını kullanırlar; onlardan hiç kimse bulunmadığı takdirde velâyet -başta anneler üzere vâris olabilen- diğer yakınlarla intikâl eder. Mezhepte tercih edilen görüş de budur. Ancak İmâm Muhammed’e göre asabenin dışındaki yakınların evlendirme velâyeti yoktur. 1917 tarihli Hukukî Âile Kararnâmesi’nde de bu görüş tercih edilmiştir (kaynaklarıyla birlikte ayrıntılı bilgi için bk. Genç, “İslâm Hukukunda Akrabalık Sebebi ile Evlendirme Velâyeti Hakkı”, s. 398-401, 409-412).

138 Akıllı ve ergen olan hür bir kadının, velisinden izinsiz olarak emsal mehirden az bir mehir ile evlenmiş olması durumunda velilerinin itiraz hakkı tanıyan Ebû Hanîfe’dir (bk. Serahsî, *el-Mebsût*, V, 14.). Böyle bir evlenmede koca emsal mehri tamamlarsa evliliğin devamı; aksi takdirde veli itirazı sonucu mahkeme kararı ile akdin feshi söz konusudur (bk. İbn Âbidin, *Reddü’l-muhtâr*, III, 56; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kâmus*, II, 71) İmâm Ebû Yusuf ile İmâm Muhammed mehrin noksanlığını velilerin evlenme akdine itiraz sebebi saymazlar (bk. Serahsî, *el-Mebsût*, V, 14; Kâsânî, *Bedâi’*, II, 247; Bilmen, *Kâmus*, II, 55).

139 Bk. Kâsânî, *Bedâi’*, II, 247. Ayrıca detaylı bilgi için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, V, 10 vd.

Anlaşıldığı üzere Hanefî mezhebinde bir yandan kadına bu yetki verilirken, diğer yandan da onun velisine akdi denetleme ve gerektiğinde müdahale etme yetkisi tanınmıştır. Böylece velilerin de hakkı gözetilmiş; evlenenlerin mutluluğu yeni aile ile ailelerin huzuru ve toplumun selâmeti için tedbir alınmıştır.

Hanefîlerin dışındaki cumhura göre -yukarıda anlatıldığı üzere- kadının, kadınlığından dolayı kendisi ve başkası üzerinde velâyeti yoktur. Ancak Mâlikîler bazı sebepler ile kadınların velâyet hakkı kazanacağından söz etmişlerdir. Ne var ki, onlara göre velinin erkek olması gerektiğinden, kadın bu hakkını kullanamayacağı için bir erkeği vekil tayin ederek akdi yaptırır. Sözü geçen sebepler; mülk, velâ¹⁴⁰ ve îsâ¹⁴¹, ve olmak üzere üçtür. Buna göre: Mülk sebebiyle, kadın efendi/mâlike câriyesini; velâ sebebiyle kadın mevlâ (mu'tike) hürriyete kavuşturduğu câriyesini ve kadın vasî, vesâyeti altındaki kişiyi evlendirmek üzere, bir erkeği vekil olarak görevlendirebilir.¹⁴²

2.2. İhramlı Olmamak (الخلو من الإحرام / عَدَمُ الإِحْرَامِ)

Mâlikî¹⁴³ ve Şâfiîler¹⁴⁴ ihramda olma durumunu nikâhın sıhhatine engel gördüklerinden, velinin helâl olmasını, yani hac veya umre ihramında bulunmamasını şart koşmuşlardır. Hatta bu iki mezhebe göre, evlendirme velayeti konusunda ihramlı olmamak sadece veli için değil, koca ve karı (zevc ve zevce) için de şarttır.

Şâfiîler ihramda olma hâlini nikâhın sıhhatine engel görmede Osman (r.a.)'ın rivâyet ettiği şu hadîs-i şerif ile istidlâl etmişlerdir: "İhramlı nikâhlayamaz ve nikâhlanamaz..."¹⁴⁵

Şâfiîlerin esah görüşüne göre, velinin ihramlı olmasıyla velâyet uzak veliye intikâl etmez. Çünkü -rüşd ve nazar bâkî kaldığı için- ihramlı olmak velâyet hakkını gidermez. Bu durumda velâyet devlet başkanına intikâl eder ve evlenecek

140 Daha önce mülk ve velâ kavramları hakkında bilgi verilmişti.

141 Îsâ Sözlükte; vasiyet etmek, bir kimseyi birine vasi kılmak ve buyurmak anlamlarına gelir (Ahterî, *Ahterî-i kebîr*, s. 115). Ayrıca bu kavram, vasî tayin etmek, vasî tayin edilmek, vasiyet etmek ve vasiyet edilmek anlamlarını da ifade eder (bk. Muallim Nâcî, *Lügat-i Nâcî*, s. 141). Îsâ terim olarak şöyle tarif edilmiştir: Bir kimsenin bir işinin ölümünden sonra yapılmasını başka bir kimseden istemesidir (Firûzâbâdî, *Kâmus Tercümesi*, IV, 1218).

142 Bk. Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebîr*, III, 187; İliş, *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiyesi* ile), II, 230.

143 Bk. Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebîr*, III, 187; İliş, *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiyesi* ile), II, 230. Ayrıca bk. Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî*, II, 34.

144 Bk. Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 156; Gamrâvî, *es-Sirâcü'l-vehhâc*, s. 366.

145 Müslim, "Nikâh", 41. Şirbînî (ö. 977/1570) bu rivâyeti -aynı anlamda fakat bazı lafız farklılıkları ve kelime yer değişiklikleri ile- Müslim'den nakletmiştir (bk. Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 156).

kişiyi o evlendirebilir. Ancak -akıl hastalığında olduğu gibi- sırası gelen velinin ihtarlı oluşu sebebiyle velâyetin uzak veliye intikâl edeceğini söyleyenler de vardır.¹⁴⁶

2.3. Rüşd (الرُّشْدُ)

Hanefilerin dışındaki üç mezhep, “sefih”in veli olup olamayacağı; farklı bir ifade ile velide “rüşd” şartının aranıp aranmayacağı konusu üzerinde de durmuşlardır. Şöyle ki;

Şâfiî mezhebinde farklı bir görüş de olmakla birlikte,¹⁴⁷ Şâfiî¹⁴⁸ ve Hanbelîlere¹⁴⁹ göre velinin reşit olması şarttır. Fakat Mâlikî mezhebinde meşhur görüşe göre rüşd, mutlaka aranan bir şart değil,¹⁵⁰ sadece kemâl şartıdır¹⁵¹ Adevî'nin (ö. 1189/1775): “Velinin reşit olması mendup olur...”¹⁵² şeklindeki ifadesinden de anlaşılan budur. Buradaki meşhur olmaktan maksat, İmam Mâlik'in (ö. 179/796) ashâbının çoğunluğunun bu görüşte olmasıdır.¹⁵³

Anlaşılan şu ki, Mâlikîlere göre velinin reşit olmaması akdin sıhhatine engel değildir. Nitekim Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr (ö. 1201/1786) görüş sahibi sefihin evlenme akdinden söz ederken bunu açıkça belirtmiştir.¹⁵⁴ Dolayısıyla görüş (rey) sahibi yani akıllı ve dindar olan¹⁵⁵ sefih, velisinin izni ile hem kendisinin hem de başkasının evlenme akdini yapabilir.¹⁵⁶ Meselâ, bu şekilde kızını evlendirebilir.¹⁵⁷ Şayet velisinden izinsiz olarak evlendirirse, velisine bildirmesi mustahsen, diğer bir ifade ile mendup görülmüştür.¹⁵⁸ Böyle bir sefihin velisi yoksa evlendirmesi ittifakla câiz olur.¹⁵⁹ Ancak zayıf görüşlü olan kişinin (da 'ifu'r-re'y) kendi kızı ve benzerleri için yaptığı akit feshedilir.¹⁶⁰

146 Bk. Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 156.

147 Bk. Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 154.

148 Bk. Şâfiî, *el-Üm*, X, 48 (burada sefihin veli olamayacağından bahsedilmektedir); Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 154. Nevevî (ö. 676/1277) mezhebin bu görüşte olduğunu belirtmiştir (Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 154. Ayrıca bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 81).

149 Bk. Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 54.

150 Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, II, 12.

151 Bk. İliş, *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiye*'si ile), II, 230.

152 Bk. Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî*, II, 34.

153 İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, II, 12.

154 Bk. Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebir* (Desûkî'nin *Hâşiye*'si ile), II, 231.

155 Bk. Haraşi, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 189; Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî*, II, 34.

156 Bk. Haraşi, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 189.

157 Bk. Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî*, II, 34.

158 Bk. Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî*, II, 34; İliş, *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiye*'si ile), II, 231.

159 Bk. Haraşi, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 188; Desûkî, *Hâşiye 'aleş-Şerhi'l-kebir*, II, 231. Adevî (ö. 1189/1775) sadece câiz olur demiştir (bk. Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî*, II, 34).

160 Bk. Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî*, II, 34. Ayrıca bk. Haraşi, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 189.

Şâfiîler velinin reşit olmasını şart koştukları için onlara göre, sefih olan kimse ister sefih olarak ergen olsun, isterse reşit olarak ergen olduktan sonra, malındaki isrâfından dolayı hacr¹⁶¹ altına alınmış olsun, veli olamaz. Mezhebin görüşü budur. Çünkü kendisi üzerinde velâyeti olmayan sefih, başkasına öncelikle veli olmaz.¹⁶² Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, bir görüşe göre sefih, evlendirmede veli olabilir. Çünkü o, evlenme konusunda tam görüş (nazar) sahibidir. Onun hacr altına alınmasının sebebi malının korunmasıdır.¹⁶³

Hanbelîler de İbn Abbas (r.a.)’dan nakledilen “iki adâletli şahit bulunmadan ve mürşit bir velisiz evlenme akdi olmaz” meâlindeki rivâyetten istidlâlle velinin reşit olmasını şart koşmuşlardır.¹⁶⁴ Ancak hemen belirtilmelidir ki, onlara göre, buradaki rüşd, -Şâfiîlerde olduğu gibi- malın muhafazası anlamında değil; denk olanı (küfvü) ve nikâhın maslahatlarını bilme anlamında bir rüşttür. Buna göre, velinin nikâhın maslahatlarını bilmesi ve ilgili maslahatları bilmeyen yaşlı kimse (şeyh-i kebîr) olmaması gerekir.¹⁶⁵

Görüldüğü üzere adı geçen her iki mezhep de velinin reşit olması şart koşmuşlardır. Fakat bu konuda “rüşd”den maksatları farklıdır.

Şâfiîlere göre, iflâs veya hastalık sebebiyle hacr altına alınan kimseler de evlendirmede veli olabilirler. Çünkü böyle kimselerin nazarı tamdır. Onların hacr altına alınmasının sebebi ise başkasının hakkını korumaktır.¹⁶⁶

2.4. Adalet (الْعَدَالَةُ)

Velide adalet şartının gerekliliği konusunda hem mezhepler arası hem de bundan söz eden her bir mezhebin kendi fıkıh bilginleri arasında görüş ayrılıkları vardır. Şöyle ki;

161 Hacir (hacr) sözlükte: “Engellemek, yasaklamak, kısıtlamak” anlamına gelir. “İslâm Hukukunda sözlük anlamıyla da bağlantılı olarak kişinin sözlü tasarrufunun hukukî geçerliğinin engellenmesini ifade eder.” Farklı bir tanım ile: “Hakları kullanma ehliyetinin yokluğu, kaldırılması veya kısıtlanması anlamında İslâm hukuku terimi”dir. Hacir farklı şekillerde de tarif edilmiştir (Apaydın, “Hacir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XIV, 513. Ayrıca bk. Atar, *İslâm İcra ve İflâs Hukuku*, s. 369).

162 Bk. Şirbîni, *Muğni’l-muhtâc*, III, 154. Ayrıca İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1567) de mezhebin bu görüşte olduğunu belirtmeksizin aynı görüşü nakletmiştir (bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu’l-cevâd*, II, 81).

163 Bk. Şirbîni, *Muğni’l-muhtâc*, III, 154. Ayrıca bk. Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37.

164 Bk. Buhûti, *Keşşâfu’l-kmâ’*, V, 54.

165 Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 74; Buhûti, *Keşşâfu’l-kmâ’*, V, 54.

166 Bk. Şirbîni, *Muğni’l-muhtâc*, III, 154.

Farklı bir görüş olduğu da söylenmekle birlikte,¹⁶⁷ Mâlikîlerin meşhur görüşüne göre, velinin âdil olması şart değildir.¹⁶⁸ Değişik bir ifade ile tercih edilen görüşe göre fasıklık, velinin velâyet hakkını düşürmez; sadece kemâlini giderir. Dolayısıyla velinin âdil olmaması, yani fasık olması sebebiyle velâyet uzak veliye intikâl etmez. Ama adalet kemâl şartı olduğundan, eşit derecede biri âdil, diğeri fasık olan iki velinin birlikte bulunması durumunda, âdil olan, öne alınmaya fasıktan daha lâyıktır.¹⁶⁹

Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise, aksi bir görüş de olmakla birlikte,¹⁷⁰ velinin âdil olması şarttır, yani fasık bir kimsenin velâyet hakkı yoktur.¹⁷¹ Fasıklık büyük günahları irtikap etmek veya küçük günahlara devam etmek suretiyle kişinin taatinin masiyetine galip gelmemesiyle gerçekleşir.¹⁷²

Adı geçen mezhepler, velide adalet şartını ararken şu hadîs-i şerîf ile istidlâl etmişlerdir: “Mürşit bir velisiz evlenme akdi olmaz.”¹⁷³ İmam Şâfiî (ö. 204/820) buradaki “mürşit”ten kastedilenin “adalet” (adl) olduğunu söylemiştir. Buna göre velinin fasıklığı kendisi için bir noksanlık sayılmış ve fisk velâyete engel görülmüştür.¹⁷⁴ Çünkü bu velâyet, bir görüp-gözetme ve yetki (nazariyye) velâyettir. Fasık olan kişi bu velâyette -mal üzerindeki velâyette olduğu gibi- müstebit bir tavır takınmaz.¹⁷⁵ Ancak veli zâhiren âdil görünüyorsa, farklı bir ifade ile fasıklığı bilinmiyorsa veli olabilir.¹⁷⁶ Çünkü açık ve gizli adâletin şart koşulması güçlük ve meşakkattir; nikâhların çoğunluğunun bâtil sayılmasına sebep olur.¹⁷⁷

167 Bk. Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî*, II, 34. Ayrıca bk. Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 187.

168 Bk. Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 187; Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî*, II, 34.

169 İliş, *Takrirât* (Desûkî'nin *Hâşiyesi* ile), II, 230. Ayrıca bk. Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 187.

170 Şâfîiler için bk. Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37. Hanbelîler için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 170; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 74. Bu görüş Hanbelî kaynaklarda bir “rivâyet” olarak nakledilmiştir.

171 Şâfîiler için bk. Nevevî, *Minhac* (*Muğni'l-muhtâc* ile), III, 155; İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 80. Hanbelîler için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 169; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 73. Merdâvî (ö. 885/1480) mezhebin görüşünün adâletin şart koşulduğuna dair olan rivâyet olduğunu açıkça ifade etmiştir. Ayrıca bazı kaynakların sadece söz konusu görüşe yer vermeleri de bunu gösterir (meselâ bk. Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 54).

172 Bk. Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155.

173 Bk. Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 54. Bu rivâyet, ikinci kaynaktan: “İki adâletli şahit ve mürşit bir velisiz nikâh olmaz.” şeklinde daha uzundur ve yine bu kaynaktan delil olarak kullanılan iki rivâyet daha vardır. Bu hadîs-i şerîfî, metindeki kadarıyla, İmam Şâfiî (ö. 204/820) “Müsned”inde -sahih bir isnâdla- rivâyet etmiştir (bk. Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155). İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de bu rivâyetin, bu konudaki hadîs-i şerîflerin en sahihi olduğunu söylemiştir (bk. Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 54).

174 Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 80; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155.

175 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 169-170; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 54.

176 Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 80; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 54. Hanbelî Mezhebinin de kabul ettiği sahih görüş bu olmakla birlikte, onlara göre velinin hem zâhiren hem de bâtinen âdil olması gerektiği de söylenmiştir (bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 74).

177 Bk. Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 54.

Bu arada da hemen belirtmeli ki, her ne kadar bir kimsenin fasıklığı başkasına veli olmaya engel ise de Şâfiîlerce sahih olan görüşe göre, kendisini evlendirmeye engel değildir.¹⁷⁸ Yine adı geçen mezhebin mutemet görüşüne göre, fasık tevbe ederse velâyet hakkına yeniden sahip olur.¹⁷⁹ Ayrıca Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) bildirdiğine göre, bazı Şâfiîler “adalet” şartı konusunda velileri iki gruba ayırmışlardır. Buna göre fasık veli; baba ve dede ise velâyetleri câiz değilken, asabeden olan diğer yakınardan ise velayeti câizdir. Çünkü baba ve dedenin dışındaki veliler, velâyet altında bulunan kişiyi ancak onun iznini almak suretiyle evlendirebilir.¹⁸⁰

Velinin adâletli olmasını şart koşan, dolayısıyla fasıklığı velâyete engel gören Şâfiî ve Hanbelîler, iki durumu istisnâ etmişlerdir. Bunlar devlet başkanı olma ve efendi olma durumudur.

2.4.1. Devlet Başkanı Olma Durumu

İhtiyaç (hâcet) hâlinde¹⁸¹ devlet başkanının âdil olması şart koşulmaz.¹⁸² Farklı bir anlatım ile fasıklık devlet başkanının velâyetine zarar vermez. Çünkü o -fitne korkusundan dolayı- fasıklığı sebebiyle azledilmez¹⁸³ Fasık olsa bile velisi olmayan kızları/kadınları¹⁸⁴ ve kendi kızlarını kamu velâyeti ile evlendirir.¹⁸⁵

2.4.2. Efendi Olma Durumu

Efendinin de âdil olması şart koşulmaz. Dolayısıyla fasık olsa bile câriyesini evlendirebilir.¹⁸⁶ Çünkü efendi, akrabalıktan kaynaklanan bir velâyet ile değil, mülkiyet kaynaklı bir yetki ile evlendirir.¹⁸⁷

178 Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 80. Ayrıca bk. Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155.

179 Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 80. Bu görüşü kabul edenler için bk. Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155.

180 Bk. Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37. Ayrıca bu görüş ve açıklamalar için bk. a.e., a.y.; Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155.

181 Bk. Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 54.

182 Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 80; Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 54. Bu konuda, Hanbelîler arasında görüş ayrılığı da bulunmakla birlikte, mezhepte sahih olan budur ve Hanbelî ashabının çoğunluğu bu görüştedir (bk. Merdâvi, *el-İnsâf*, VIII, 74).

183 Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 80; Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155.

184 Bk. Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 54.

185 Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 81; Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 54.

186 Bk. Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ'*, V, 54.

187 Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 155.

SONUÇ

İslam hukukunda evlendirme velâyeti şer'î bir hak ve aynı zamanda bir vazifedir. Bu velâyet ile kurulacak olan şey cemiyetin temeli ve nesillerin nezih bir ortamda yetişmesinin ilk mektebi/aile olunca meseleye büyük bir özen gösterilmiş ve bu yolda çok mesâî harcanmıştır. Bunun bir tezahürü olarak sözü edilen hakka sahip olacak kişide birtakım nitelikler aranmıştır. Fıkıh bilginleri bunların bazılarını ittifakla kabul etmiş ve velinin hukuki kişiliğinin teşekkülünde şart koşmuşlar; bazılarında ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Buna göre:

1. Dört mezhebin ittifakı ile akıl, ergenlik, hürriyet ve din birliği evlendirme velâyetinde veli olacak kişide aranan şartlardandır. Ancak veli ile velâyet altındaki kişinin aynı dine bağlı olması anlamındaki “din birliği” şartıyla ilgili istisnâî durumlar da vardır.

2. Hanefiler velînin hukuki şahsiyetinin teşekkülünde birinci maddede sayılan dört şarttan başka bir şart aramamışlardır. Fakat evlendirme velâyetinde velinin erkek olması, ihramda bulunmaması, reşid ve âdil olması şeklinde tartışmalı olan dört şart daha vardır ki bu konuda mezheplerin görüşleri şöylece hulâsa edilebilir:

a) Hanefilerin dışındaki üç mezhebe göre evlendirme velâyetinde velinin erkek olması şarttır. Onlara göre kadınlar veli olamazlar. Bu velayetin en çok tartışılan konusu budur ve evlendirme velâyeti denilince de öncelikle bu mesele akla gelir.

b) Mâlikî ve Şâfiîler evlenme akdinin sıhhati için velinin ihramlı bulunmamasını şart koşmuşlardır. Bu iki mezhebe göre hac veya umre ihramında bulunan kişi velâyet hakkını kullanamaz.

c) Şâfiî ve Hanbelîler velînin hukuki kişiliğinde adalet ve rüşd şartını da aramışlardır. Ancak bu iki mezhebin rüşd anlayışı farklıdır. Şâfiîler, rüşd malı iyi muhafaza ve idare etmektir diyerek veli olmada rüşd şartını mâlî bakımdan değerlendirmişlerdir. Buna göre, malını güzel muhafaza ve idare edemeyen, boş veya lâıyk olmayan yere sarf eden kimse/sefih evlendirmede veli olamaz. Hanbelîler ise rüşdü evlendirmede denklîği ve evlenmenin maslahatlarını bilmek olarak değerlendirmişler ve bunları bilmeyen yaşlı kimse/şeyh-i kebîr veli olamaz demişlerdir.

d) Mâlikîlere göre velinin hukuki kişiliğinde adâlet ve rüşd sadece birer kemâl şartıdır. Dolayısıyla bunlar eşit dereceli velilerin evlenme akdi yapacağı zamanda söz konusu olur ve bu durumda tercih sebebi sayılırlar.

3. Velinin hukuki kişiliğinin oluşumunda aranması gereken en önemli nitelikler onun akıllı ve ergen olmasının yanında evlendireceği kişi ile aynı dine bağlı bulunmasıdır. Hürriyet şartı da istisnâî bir durumun gereği olarak ilgililerin hukukunu korumak üzere velide aranmış bir niteliktir. Velinin hukukî kişiliğinin oluşmasında bu niteliklerin yeterli olduğu kanaatine varılmıştır.

4. Tartışmalı olan nitelikler, ilgili nasların bir kısmının delil olmaya elverişli olup olamamaları bakımından yapılan ilmî değerlendirmelerden ve onları yorumlama farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca özellikle velinin erkek olmasını şart koşanlara ve onlara muhalefet edenlere göre yapılan aklî ve tabîî değerlendirmeler de bulunmaktadır.

5. Velinin hukuki kişiliğinin hangi nitelikler ile oluşması gerektiğine dâir yapılan çalışma ve dolayısıyla tartışmalar, evlenecekler şefkatin, evlendirecekler saygının, insanlık için ailenin hayatî bir ehemmiyet taşımasının ve dolayısıyla ona gösterilen ihtimamın yansımalarıdır. Bunların hepsi yeri ve zamanı geldiğinde faydalanılacak kıymetli birer fıkıh hazinesi olarak bilinip muhafaza edilmeye değerlerdir. Herhâlde bu hazinenin mirasçılara -en azından bir vefâ borcu olarak- hazineye saygı ile bakıp müteşekkir olmak ve emeği geçenlere “rahmet okumak” yakışıır.

Ülkemizde yaygın olan veli anlayışının da etkisiyle söz konusu şartlar yeterince bilinmemektedir ve dolayısıyla çok kere gerçek kimliğine göre veli aranmaktadır. Bilenlerin bir kısmı tarafından da bu şartlar dikkate alınmamakta, bu sebeple aile kurumunun inşasında hem evlenenler hem de veli hükmünde olan kişiler nazarında problemler oluşabilmektedir. Bu durum toplumun bugününü ve geleceğini tehlikeye atmakta, bunun yanında ilgili problemler zaman zaman başta müftülükler ve mahkemeler olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarını da meşgul edecek boyuta ulaşarak olumsuz bir etkiye sebep olabilmektedir. Mesele bütün boyutlarıyla dikkate alındığında; evlendirme velâyetinde velinin hukuki kişiliğinin bilinmesi ve toplum nazarında buna dâir farkındalık oluşturulup ilgili hakların gözetilmesi, dolayısıyla sözü edilen problemin çözülmesine katkı sağlanması ehemmiyet arz etmektedir. Böylece hukuk-ahlâk bütünlüğü de gözetilerek sevgi-saygı çerçevesinde huzurlu aileler kurulacak ve nesiller bu huzur ortamından aldıkları enerji ile kıyâmete kadar âhenkle yürüyebileceklerdir.

Kaynakça

- Abdulhamid**, Muhammed Muhyiddin, *el-Ahvâluş-şahsiyye fiş-şeri'ati'l-İslâmiyye*, Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, Baskı yeri yok, 1404/1984. (*el-Ahvâluş-şahsiyye*)
- Adevî**, Ali b. Ahmed el-'Adevî (ö. 1189/1775), *Hâşiyetu'l-'Adevî 'alâ şerhi (Kifâyeti't-tâlibi'r-rabbânî) Ebi'l-Hasen li- Risâleti İbn Ebi Zeyd (el-Kayrevânî)*, I-II, Dâru'l-fikr Beyrût ts. (*Hâşiyetu'l-'Adevî*)
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *Musnedu Ahmed b. Hanbel*, I-VI, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1413/1992. (Ahmed b. Hanbel)
- Ahterî**, Muslihuddin Mustafa el-Ahterî (ö. 968/1560-1), *Ahterî-i kebîr*, Dersaadet, İstanbul 1322.
- Akıntürk**, Turgut, *Yeni Medenî Kanuna Uyarlanmış Aile Hukuku*, Beta Basım Yayım, 7. Baskı, İstanbul 2002. (*Aile Hukuku*)
- Ali Haydar Efendi**, Büyük (ö. 1903), *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, Üçdal Neşriyât, 2.Baskı, İstanbul 1966.
- Apaydın**, H. Yunus, "Hacı" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XIV, 513-517, TDV Yayınları, İstanbul 1996.
- Armağan**, Servet, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.
- Atar**, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1988. -, *İslâm İcra ve İflâs Hukuku*, Yıldızlar Matbaacılık, İstanbul 1990.
- Ay**, Mehmet Emin, *Ailede ve Okulda Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*, Nil Yayınları, "Genişletilmiş 2. Baskı", İzmir 1994. (*Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*).
- Aydın**, Mehmet Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1985.
- Aynî**, Ebû Muhammed Bedrüddin el-'Aynî (ö. 855/1451), *'Umdetu'l-kâri şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Beyrût, ts.
- Bardakoğlu**, Ali, "Bulûğ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VI, 413-414, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi (ö. 1381/1971), *Hukûkî İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, I-VIII, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul 1985. (*Kâmûs*)
- Buhârî**, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî (ö. 256/869), *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmi 'u's-sahîh)*, I-VIII, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1413/1992. (Buhârî)
- Buhûtî**, Mansûr b. Yûnus el-Buhûtî (Behûtî) (ö. 1051/1641), *Keşşâfu'l-kinâ' 'an metni'l-İknâ'*, I-VI, Dâru'l-fikr, Beyrût 1402/1982 (*Keşşâfu'l-kinâ'*).
- Bursevî**, İsmâ'il Hakkı Bursevî (ö. 1137), *Tefsîru rûhi'l-beyân*, I-X, Eser Neşriyât, İstanbul 1389.
- Bustânî**, Butrus b. Bûlus (ö. 1301/1883), *Muhîtu'l-Muhîr kâmûsun mutavvelun li'l-lugati'l-'Arabiyye*, Beyrût 1983. (*Muhîtu'l-Muhîr*)
- Cessâs**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sâdık, I-V, Beyrût 1405/1985.
- Cezîrî**, 'Abdurrahmân b. Muhammed el-Cezîrî (ö. 1360/1941), *el-Fıkıh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1404/1984. (*el-Mezâhibu'l-erba'a*)

- Cürcânî**, Ali b. Muhammed es-Efendi eş-Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413), *Kitâbu't-Ta'rifât*, Beyrût 1403/1983. (*et-Ta'rifât*)
- Çeker**, Orhan, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, Mehir Vakfı Yayınları, 3. Baskı, Konya 2016.
- Derdîr**, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-Adevî (ö. 1201/1786), *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ Muhtaşarı Sîdî Halîl* (Desûkî'nin *Hâşiye'si* ile), II, 231. (*eş-Şerhu'l-kebir*)
- Desûkî**, Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî (ö. 1230/1815), *Hâşiye 'aleş-Şerhi'l-kebir/Hâşiyetu'd-Desûkî 'aleş-Şerhi'l-kebir ('alâ Muhtasari'l-İmam Hâlîl)*, I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrût ts.
- Döndüren**, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1416/1995. (Aile İlmihali)
- Ebû Ceyb**, Sa'dî, *el-Kâmûsu'l-fikhî lugaten ve'stülâhen*, Dâru'l-fikr, Dımaşk, 1402/1982. (*el-Kâmûsu'l-fikhî*)
- Ebû Dâvûd**, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sunenu Ebi Dâvûd (es-Sunen)*, I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1413/1992. (Ebû Dâvûd).
- Ebû Yûsuf**, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî (ö. 182/798), *İhtilâfu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ (el-Ûm ile)*, I-XV, Dâru Kuteybe, Beyrût 1416/1996.
- Ebû Zehre**, Muhammed, *Usûlu'l-fikh*, Dâru't-Tebliğ, İstanbul ts.
- Elmalılı**, Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, Eser Neşriyat, İstanbul 1979. (*Hak Dini*)
- Erdoğan**, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.
- Erkal**, Mehmet, "Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 42-45, TDV Yayınları İstanbul 1993.
- Feyyûmî**, Ahmed b. Muhammed b. Ali (ö. 770/1368-9), *el-Misbâhu'l-münîr fî ğarîbiş- Şerhi'l-kebir li'r-Râfi'î*, I-II, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrût ts. (*el-Misbâhu'l-munîr*)
- Fîrûzâbâdî**, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu'l-muhît*, Muessesetu'r-risâle, Beyrût 1406/1986.
-, *el-Okyânûsü'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît* (trc. Mütercim Âsım Efendi), Matbaay-i Osmanîyye, İstanbul 1305.
- Gamrâvî**, Muhammed ez-Zührî, *es-Sirâcu'l-vehhâc şerhun 'alâ metni'l-Minhâc*, İstanbul ts. (*es-Sirâcu'l-vehhâc*).
- Genç**, Mustafa, *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti* (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2002.
-, "İslâm Hukukunda Âilenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 30 (Kasım 2018), 272-294, <http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4604>
-, "İslâm Hukukunda Akrabalık Sebebi ile Evlendirme Velâyeti Hakkı", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 33 (Nisan 2019), 391-422.
- Haraşî**, Ebû Abdillâh Muhammed el-Haraşî (Hırşî) (ö. 1101/1690), *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ Muhtaşarı Halîl (el-Haraşî 'alâ muhtasari Sîdî Halîl)*, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrût ts. (*eş-Şerhu'l-kebir*)
- Hasaneyn**, Abdünnâim Muhammed, *Kâmûsu'l-Fârisiyye Fârisî-'Arabî*, Dâru'l-kutubi'l-benânîr, Beyrût 1402/1982.
- Haskefî**, 'Alâüddîn Muhammed el-Haskefî (ö. 1088/1677), *ed-Durru'l-muhtâr (İbn Âbidîn'in "Reddu'l-muhtâr"ı ile)*, I-VIII, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.

Heyet, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Dersââdet*, İstanbul 1314. (*Mecelle*)

İbn Âbidîn, Muhammed ‘Alâuddîn (ö.1252/1836), *Hâşiyetu Reddî'l-muhtâr ‘ale'd-Durri'l-muhtâr*, I-VI; *Hâşiyetu Kurreti ‘uyûni'l-ahyâr tekmiletu Reddî'l-muhtâr*, VII-VIII, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984. (*Reddu'l-muhtâr*).

İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed el-Kelbî (ö. 741/1340), *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, Dâru'l-fikr, baskı yeri ve tarihi yok.

İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdi el-Basrî (ö. 321/933), *Cemheretü'l-luğa*, Dâru Sâdır (Ofset baskı), Beyrût ts.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebu'l- ‘Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Heytemî (ö. 974/1567), *Fethu'l-cevâd bi-şerhi'l-İrşâd*, I-II, Şirketu mektebe ve matbaatu Mustafa..., 2. Baskı, Kâhire 1391/1971. (*Fethu'l-cevâd*).

İbn Kudâme, Ebu'l-Ferec Şemsüddîn ‘Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, (ö. 682/1283), *eş-Şerhu'l-kebir (el-Muğni ile birlikte)*, I-XVI, thk. Hey’et, Dâru'l-hadis, Kâhire 1416/1996.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî (ö. 620/1223), *el-Muğni*, I-XVI, thk. Hey’et, Dâru'l-hadis, Kâhire 1416/1996.

İbn Mâce, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvinî (ö. 273/887), *Sünenu İbn Mâce (es-Sunen)*, I-II, Çağrı Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1413/1992. (İbn Mâce)

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem (ö. 771/1369), *Lisânü'l-‘Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrût ts.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim (ö. 970/1563) *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, I-VII; *Tekmiletu'l-Bahri'r-râik*, VIII, Matba'atu'l-‘ilmiyye, Kâhire 1333. (*el-Bahru'r-râik*)

İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b Ahmed b Rüşd el-Kurtubî (ö. 595/1198), *Bidâyetu'l-müctehid ve nihâyetu'l-muktesid*, I-II, Dâru'l-ma'rife, Beyrût 1406/1986. (*Bidâyetu'l-muctehid*)

İbn Teymiyye, Mecdüddîn Ebu'l-Berekât (ö. 652/1254), *el-Muharrer fi'l-fikh ‘alâ mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, I-II, Matbaatu's-Sunneti'l-Muhammediyye, Mısır 1369/1950. (*el-Muharrer*)

İbn Teymiyye, Takiyyüddîn, Ahmed b. ‘Abdilhalîm (ö. 728/1328), *Mecmû'u fetâvâ Şeyhi'l-İslâm Ahmed b. Teymiyye* (Cem' ve tertip: ‘Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım el-‘Âsımî en-Necdî), I-XXXVII, Matba'atu'l-hukûme, Mekke 1381-1386 (*Mecmû'u fetâvâ*).

İbnü'l-Humâm, Kemâlüddîn Muhammed b. ‘Abdilvâhid es-Sivâsi el-İskenderî (ö. 861/1457), *Fethu'l-kadir li'l- ‘acizi'l-fakir*, I-VI; *Netâ'icu'l-efkâr fi keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr*, VIII-IX, Dâru ihyâ'i't-turâsi'l- ‘Arabî, Beyrût ts. (*Fethu'l-kadir*)

İlîş, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (ö. 1299/1881), *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiyesi* ile), I-IV, Daru'l-fikr, Beyrût ts.

Kahveci, Nuri, *İslâm Âile Hukuku*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2014.

Kal‘acı, Muhammed Revâs - **Kuneybî**, Hâmid Sâdık. *Mu‘cemu lugati'l-fukahâ Arabî – İngilizî*. Beyrut: Daru'n-Nefâis, 1405/1985.

Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdris b. Abdurrahmân el-Mısırî el-Karâfi (ö. 684/1285), *el-İhkâm fi temyizi'l-fetâvâ ‘ani'l-ahkâm ve taşarrufâti'l-kâdi ve'l-imâm*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Hâlep 1387/1963. (*el-İhkâm*).

- Karaman**, Hayreddin, *Fıkıh Usûlü (İslâm Hukukunun kaynakları, metodu ve felsefesi)*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1982.
- , *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, I-III, (I-II, İrfan Yayınevi, İstanbul 1982; III, Nesil Yayınları, İstanbul 1987.) (*İslâm Hukuku*)
- Kâsânî**, 'Alâüddîn Ebî Bekr b. Mes 'ûd el-Kâsânî (ö. 587/1191), *Bedâ'î u's-şanâ'î fi tertibiş-şerâ'î*, I-VII, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrût 1406/1986. (*Bedâ'î*)
- Köse**, Saffet, *Genetiği ile Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Mehir Vakfı, 4. Baskı, Yayınları, Konya 2015
- Kurtubî**, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî (ö. 671/1273), *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1413/1993. (*el-Câmi'*)
- Mâlik b. Enes**, Ebû 'Abdillâh (İmam) Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), *el-Muvattâ'*, I-II, thk. Muhammed Fuâd 'Abdülbakî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992. (*Muvattâ'*)
- Mehmed Zihni**, Mehmed Zihni Efendi (ö. 1332/1914), *Ni'met-i İslâm*, İstanbul 1398.
- Merdâvî**, 'Alâüddîn Ebu'l-Hasen 'Alî b. Süleymân el-Merdâvî (ö. 885/1480), *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmî'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî, I-XII, Dâru İhyâ'it-turâsî'l- 'Arabî, Beyrût 1376/1957. (*el-insâf*).
- Mergînânî**, Burhânüddîn el-Mergînânî (ö. 593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mubtedî*, I-IV, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul ts. (*el-Hidâye*).
- Mevsilî**, 'Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî (ö. 683/1284), *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980. (*el-İhtiyâr*).
- Molla Hüsrev**, Muhammed b. Ferâmûz (ö. 885/1480), *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Ğureri'l-ahkâm*, I-II, İstanbul 1978. (*Dürerü'l-hükkâm*)
- Muallim Nâci** (ö.1311/1893), *Lügat-i Nâci*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/874), *Sahîhu Müslim (el-Câmi' u's-sahîh)*, I-III, thk. Muhamed Fuâd 'Abdülbakî, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1413/1992. (*Müslim*).
- Nesâî**, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî (ö. 303/915), *Sunenu Nesâî*, I-VIII, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1413/1992. (*Nesâî*).
- Nesefî**, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkandî (ö. 537/1142), *Ṭalbetü't-talebe (Ṭalibetü't-talebe) fi'l-iştîlâhâtî'l-fıkhîyye*. Bağdat: Matbaatu Âmire, 1311h.
- Nevevî**, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277), *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, I-XVIII, Beyrût 1392/1972. (*Şerhu Müslim*)
- , *Minhâcu't-tâlibîn*, I-IV, (*Muğni'l-muhtâc* ile), Kâhire 1377/1958.
- , *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttaqîn*, thk. Züheyr eş-Şâviş, I-XII, el-Mektebetu'l-İslâmî, 3. Baskı, Beyrut, 1412/1991. (*Ravzatü't-tâlibîn*)
- Semerkandî**, 'Alâüddîn Muhammed es-Semerkandî (ö. 539/1144), *Tuhfetü'l-fukahâ*, I-III, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1405/1984.
- Serahsî**, Şemsuleimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), *Kitâbu'l-Mebsût*, I-XXX, Dâru'l-ma'rife, Beyrût 1414/1993. (*el-Mebsût*).

- Şa'bân**, Zekiyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlu'l-fikh)* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1990.
- Şâfi'î**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfi'î (ö. 204/820), *el-Üm*, I-XV, Dâru Kuteybe, Beyrût 1416/1996.
- Şener**, Abdulkadir, "Âbık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I, 306-307, TDV Yayınları, İstanbul 1988.
- Şeyhizâde**, Abdurrahman (Dâmâd Efendi) (ö. 1078/1667), *Mecma' u'l-enhur fi şerhi Multekâ'l-ebhur*, I-II, Dâru ihayâi't-turâsi'l 'Arabî, Beyrût ts. (*Mecma' u'l-enhûr*)
- Şirbinî**, Muhammed el-Hatîb eş-Şirbinî (ö. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, I-IV, Dâru'l-fikr, Kâhire 1377/1958. (*Muğni'l-muhtâc*)
- Şirâzî**, Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Yûsuf eş-Şirâzî (ö. 476/1083), *el-Muhezzeb fi fikhî'l-İmâm eş-Şâfi'î*, I-III, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût 1995. (*el-Muhezzeb*)
- Tehânevî**, Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî (ö. 1158/1745'ten sonra), *Keşşâfu istilâhâti'l-funûn*, I-II, Dâru Kahraman, İstanbul 1404/1984. (Kalkuta 1862'den ofset). (*Keşşâf*)
- Timurtâşi**, Şemsüddin Muhammed et-Timurtâşi (ö. 1004/1595), *Tenvirü'l-ebşâr ve câmi' u'l-bihâr (Reddu'l-muhtâr ile)*, I-VIII, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.
- Tirmizî**, Ebû İsâ Muhammed b. 'İsâ et-Tirmizî (ö. 279/892), *Sunennu't-Tirmizî* (el-Câmi'u's-sahih), I-V, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1413/1992. (Tirmizî)
- Yaman**, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, Post... Matbaacılık..., Konya 1998.
- Zebidî**, Muhammed Murtazâ ez-Zebidî (ö. 1205/1290), *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Ķâmûs*, I-X, Kâhire 1306 (*Tâcu'l-'arûs*).